

ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՄԻՒՍ ԵՐԵՍԸ (Զ)

Ողբ. Լեւոն Վարդանի յիշալիալին,
որ պալմառ եղաւ այս յօդուածաշարքին
հետապնդումին:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՎՐԴ. ԿՌԱՆԵԱՆ

«Բառերուն Միւս Երեսը» յօդուածաշարքին այս վեցերորդ շարքին¹ առաջին մասով, պիտի քննարկենք առուտուրին առընչուած կարգ մը բառերուն իմաստաբանութիւնը: Իսկ երկրորդ մասով, պիտի անցնինք մարդկային ազատութեան, սահմանափակուածութեան եւ անոնց առընչուած կարգ մը բառերուն ուսումնասիրութեան:

ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՍ

(Սարդու ընկերային զարգացման
առաջին արտայայտութիւնը՝ առուտուրը)

1-ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Կը թուի թէ Նախամարդուն մօտ սեփականութեան զգացումը առաջնահերթ բնագդներէն չէ եղած: Նախամարդը, արարչագործութեան սկիզբը իր կարիքները բնութեան ծոցին մէջ առատօրէն ու ձրի գտած ըլլալով, - որուն երանական արտայայտութիւնը Ս. Գիրքի Եղեմը կրնայ ըլլալ - սեփականութեան պահանջը իր մէջ չուտ չէ աճեցուցած: Հստ ընկերաբաններուն, առաջին մարդկը բազմակին եղած են, իրենց կիներն անգամ իրենց սեփականութիւնը չեն նկատած:

Սեկայն մարդկային ցեղին բազմացումով եւ ընկերային, աշխարհագրական եւ զանազան պատճառներու հետեւանքով, մայր բնութեան առատաբուխ պարգևները սկսած են հետզհետէ սահմանափակ դառնալու պակսիլ: Մարդկութեան տնտեսական այս առաջին տագնապը մարդուն մէջ սեփականութեան զգացումը գրգռած է ու սեփականատէրը մղած է մենատէր դառնալ, եւ գուցէ ասիկա եղած է մարդկային առաջին մեղքին ծագումը:

Մարդկութիւնը իր տնտեսական առաջին տագնապը լուծած է

«առուտուր»ի դրութիւնը ստեղծելով, այսինքն երկու սեփականութիւններուն փոխանակումով, հում նիւթի դիմաց հում նիւթ տալու դրութեամբ:

«Առուտուր»ին գիւտը ո՛չ միայն յեղափոխած է մարդկային տնտեսական կենցաղը, այլ նաև յեղաշրջած է մարդոց մտայնութիւնը, քաղաքակրթութիւնը, լեզուն, բառամթերքը: Առուտուրը մարդը մղած է առեւտրական արժէք սահմանելու բնութեան արտադրութիւններուն եւ անոնց մշակումին, անոնց շուրջ զարգացնելով գինի, արժէքի, կշիռքի ու չափի գիտակցութիւնը:

Վաճառք

Բառին արմատն է պահաւական «պածար»ը (այժմեան շուկային նշանակութեամբ), որմէ ծագած է պարսկական «պազար» բառը, որ իր հերթին բազմաթիւ եւրոպական լեզուներու կողմէ որդեգրուած է:

Պահաւ «պածար-շուկայ» բառէն առաջ եկած է հայերէն «վաճառ» բառը. «Մերի վաճառի արարին զտաճարն»: Հայերէն «վաճառ» բառը շուկայի պարսկական իմաստը աճեցուցած եւ թարգմանած է «առուտուր», փոխանակութիւն» բառերով, եւ այսպէս անուղղակիօրէն բացայատած է «պազար»ին ի՞նչ ձեւ կատարուիլը:

«Վաճառ» կոչուած է ո՛չ միայն «փոխանակութիւն»ը, այլ նաև առուտուրի պահուն փոխանակուած ապրանքը: Հայկական կարգ մը գաւառներու մէջ, «վաճառք» կոչուած է փեսային կողմէ հարսին ծնողին տրուած օժիտը, ըստ ամուսնական նախնական սովորութեան երբ հարսը ապագայ ինամիներուն միջեւ իրը ապրանք կը փոխանակուէր:

«Վաճառ»ը իր յատուկ օրը ունեցած է. «Անցանէին իբրեւ ի վաճառի աւուր» (վաճառքի օրով այստեղէն կ'անցնէին): Այս օրը տարբերած է ըստ երկիրներուն եւ ժողովուրդներուն, այս պատճառով թրքերէնի մէջ «պազար»ը նաև «կիրակի» նշանակած է:

Ծովայ

Բնիկ սեմական «շուքա» բառն է: «Շուկա»ն վերեւ նկարագրուած «առուտուր»ի ֆիզիքական վայրն է: Ան նախապէս բացօթեայ տեղ մը եղած է, փողոց մը, ուր մարդիկ իրենց վաճառելիք առարկաները ցուցադրած են: «Շուկա»ն յետագային աւելի ընդարձակուած է եւ փողոցի մը նեղ սահմանէն զուրս գալով՝ գիւղին կամ քաղաքին կերընը կամ հրապարակը գրաւած է, դառնալով ո՛չ միայն առուտուրի շուկայ, այլ միանգամայն հանդիպումներու բանուկ վայր եւ քաղաքական եռուզեռի կեղըն:

Փողոց

Փողոց բառին արմատն է «փող»: Ան ըստ պարսկերէնի՝ նշանակած է «չեփոր», իսկ ըստ յունարէնի՝ (Պթօօσ) «անցք», ապա հայերէն լեզվին մէջ «փող» առած է «նեղ անցք»ի իմաստ, եւ նշանակութեան հարուստ տարբերակներ ստեղծած է:

— Առաջին հերթին՝ «փող» ծագում տուած է «փողոց» բառին, որ նշանակած է տուներուն միջեւ նեղ անցք: «Փողոց բանալ» կամ «փողոց կտրել» նշանակած է անցք բանալ. «Կտրեցին փողոց, անցին ի ներքս» (անցք բացին, ներս մտան): «Փողոց»ը ընդհանրապէս դէպի հրապարակ կամ դէպի քաղաքին դռները տանող «փող»ն (անցքն) էր, որ մերժաբար կոչուած է նաեւ «լայնափողոց»: «Փողոց»ը յետագային առուտուրի յատկացուած վայր նշանակեց եւ իբր այդ՝ կոչուեցաւ «վաճառափողոց» կամ «շուկայ փողոց»: «սպան ի շուկայ փողոցին»:

— «Փող» նշանակած է նաեւ այն միջանցքը, որ հայկական տուն մը ներքնամասերու կը բաժնէր: «Փող» նշանակած է նաեւ այդիներուն միջեւ նեղ անցքը կամ ջուրի ճամբան. «Փողոց գնացից ջրոյն» (հոսող ջուրի անցք):

Բառը մեկնակէտ առնելով «փող» բառին պարսկական «չեփոր»ի նշանակութիւնը, նշանակած է նաեւ խողովակ, եղէդ («ընդ եղեգան փող՝ բոց ելանէր»), ինչպէս նաեւ երաժշտական ծանօթ «փող»ը (որմէ «փողահար»):

— «Փող» կոչուած է կոկորդի նեղ անցքը, չնչափողը, որմէ օդը կ'անցնի: Այս վերջին նշանակութենէն յառաջ եկած են «փողոտել» (վիզը կտրել), «քթափող» (քիթի ծակ) եւ ներկայ «փողկապ» բառերը:

Հայգաւառական լեզուին մէջ, «փող»ը նշանակած է խոնջան (վարտիքի նեղ եղրը, որմէ կապը կ'անցընեն):

Ապրանք

Բառին ստուգարանական արմատն է սանսկրիտ «ապուր»ը, որ «ապրիլ» (ագատիլ) բային նման՝ առընչուած է փրկութեան, ազատումի իմաստին: Վաղածնունդ երեխայի մը մասին ըսուած է. «Ոչ էր ապրանաց», նշանակելու համար թէ երեխան ապրելու յոյս չունի, մեռնելու դատապարտուած է:

«Ապուր» արմատէն ծնած «մազապուր», «ապրուստ» բառերուն կողքին՝ կազմուած է նաեւ «ապրանք» բառը, որ կը մատնանշէ վաճառքի հանուած այն բոլոր իրեղէնները, որոնց մարդը կարիքն ունի «ապրելու» համար: Ու երբ զանոնք իր մօտ չի գտներ, շուկայ կ'իջնէ գնելու:

2-ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Առուտուրը մուտք գործելով մարդու ընկերային բարքերէն ներս, շատ չանցած իր օրէնքները պարտադրեց, որոնցմէ առաջիններէն եղաւ ապրանքները մթերելու անհրաժեշտութիւնը, զանոնք եղանակին ու պահանջիքին համեմատ՝ ժամանակին շուկայ իջեցնելու հեռանկարով:

Զենք գիտեր, թէ նախամարդը միւս կենդանի արարածներուն նման օրը օրին ապրելէ ետք, պատմութեան ո՞ր մէկ շրջանին սկսաւ իր ապրուտը կազմակերպել, կանխաւ պաշար հաւաքել, սնունդ ամբարել եւ ստորեւ մեր քննելիք բառերը յօրինել: Սոյն բառերը, որ այսօր իրարու հոմանիշ կը թուին, իրարմէ տարբերած են իրենց լեզուական տարբեր ծագումներուն հետեւանքով, տարբերած են նաեւ իրենց տարբեր գործածութեան եւ մթերած տարբեր պաշարին համեմատ (ցորեն, յարդ, սերմանիք, հացահատիկ, գինի, եւն.):

Մթերք, Մթերանոց

Բառին արմատն է հայերէն «մի թեր»ը, որ «մէկ կողմ» դրուած կը նշանակէ եւ պահեստի ընդհանուր նշանակութիւն ունի:

Բառը ստուգաբանորէն յատկանշողը՝ առարկան «մէկ դի» դնելու արարքն է, առարկան մթերելու բացայացն կամքն է, առանց տակաւին մանրամասներու «մէկ կողմ» դրուած, մթերուած առարկային ինչ ըլլալը, ընոյթը. Հո՞ւնձք, կերպասեղջ՞ն, զի՞նք (որմէ «զինամթերք» բառը): «Մթերանոց»ը տուն մը, գետնափոր մը, քարայր մը, եւլն. եղած է:

«Մթերք»ի յատկանիշերուն երկրորդ բնորոշումը ա'յն է, թէ ան նուրբ առարկաներ ամբարելու չէր յատկացուած, այլ ծառայած է կոյտ կոյտ դրուած, տոպլակ տոպլակ հաւաքուած, վրայ վրայի դիզուած իրերու: Այս գաղափարը կը քաղենք «մթեր առ մթեր» գրաբարեան ասոյթէն, որ կը նշանակէ կոյտ կոյտ, դէզ դէզ:

«Մթերել»ը այն շրջանին զգուշութեան կամ հեռատեսութեան նշան էր, ինչպէս նաեւ ունեւորութեան: «Ի մթերից իւրոց» ասոյթը կը նշանակէ «իր պահեստ դրած» հարստութիւններէն:

Պահեստ

Արմատն է պահլաւական «պահը» բառը, որմէ կազմուած են հայերէն «պահ» (հնագոյն ձեւ) եւ «պահ» բառերը:

«Պահ» արմատը ճոխ է իր բազմապիսի գործածութեամբ եւ նշանակութիւններով, որոնց հիման վրայ՝ հայլեզուն զանազան բառեր կազմած է:

— «Պահ» բառին առաջին իմաստը «պահպանութիւն» կամ «պահպանութիւն» կը նշանակէ: այս նշանակութենէն կազմուած են «պահութափիլ»,

«Թիկնապահ» նաեւ այժմեան «Հերթապահ» բառերը:

— «Պահ» բառը ապա նշանակած է «ապահով տեղ»: Սոյն ապահով տեղը կրնայ բնութեան կողմէ ստեղծուած՝ բնական պատսպարուած տեղ մը եղած ըլլալ: «Զերանելին Սահակ ի պահ ունէին», այսինքն երանելին ապահով տեղ մը պահած էին:

Նախամարդը, իր ինչքերը պահ դնելէ առաջ, առաջին բնազդով նախ ինքզինք պահ դնել խորհած է: Առ այս, զէնքին պաշտպանութենէն առաջ, նախ մտածած է բարձր (ծառ, լեռ), ցած (փոս, քարայր) կամ գոց ու փակ տեղի մը մէջ ինքզինք պահովել, անմատչելի վայրի մը մէջ ապաստանիլ:

Այս ապահով տեղը կրնայ նաեւ մարդուն կողմէ կառուցուած ապահով վայր մը եղած ըլլալ: Այս իմաստէն ծագած է «պահեստ» բառը, որ մարդուն կողմէ յատուկէն կառուցուած ապահով տեղ կը նշանակէ, սակայն ապահով՝ ո՛չ թէ իր անձը, այլ իր ինչքերը պահպանելու համար: «Պահեստ» նշանակած է նաեւ մարդուն պահած ապրանքը, պահպանած մթերքը:

«Պահեստ»ը կը տարբերի «մթերք»էն անով որ, մինչդեռ «մթերք»ը յատուկ պաշտպանութեան չէր կարօտեր, «պահեստ»ը պահպանուած վայր էր եւ պահպանուելու նպատակով՝ մեկուսի տեղ կը գտնուէր:

Եւ որովհետեւ «պահ» մնալը կամ պահպանելը նշանակած է նաեւ անքուն մնալ, հետեւաբար «պահ» բառը առած է նաեւ հերթի, պահակութեան, գիշերապահութեան իմաստ: «Գիշերապահ» բառը թէ՛ պահակ նշանակած է, թէ՛ ալ պահակութեան ժամը: «Երրորդ պահ գիշերոյ» նշանակած է այն ժամը, ուր պահակները երեք ժամ անգամ մը հերթ կը փոխեն: «Ոչ գիտէք յորում պահու գող գայ»:

— «Պահք» առած է նաեւ ծոմապահութեան դասական իմաստ, նշանակելով արգիլուած կերակուրէն ինքզինք հեռու պահել:

— «Պահք» աւելի ուշ ըրջանին նշանակած է նաեւ կախարդական «հմայեկ, յուռութք», որ կը կարծուէր թէ մարդը չար աչքէն կամ անտեսանելի թշնամիներէն պահպանելու յատկութիւնն ունէր:

Գանձ

Հստ իր պահլաւական արմատին, «գանձ»ը հողի տակ պահուած առարկայ նշանակած է, իսկ «գանձել» հողին տակ «մթերել», պահել, որմէ առաջ եկող պարսկերէն «գանձակ» բառը նշանակած է «ընդերք, աղիքներու պարկ»:

«Գանձ» բառը նշանակած է նաեւ «քսակ՝ պահպան», այսինքն պահելու տեղը: Նոյն իմաստէն առաջ պիտի գայ նաեւ «գանձանակ» բառը, որ պիտի նշանակէ: «պահպան գանձուց կամ դրամոց»: Ան այսօր ալ կը համապատասխանէ եկեղեցիներուն մուտքին դրուած դրամի

տուփին, որուն դիմաց Յիսուս կը սիրէր նստիլու դրամ նետող մարդիկը դիտել:

«Գանձ»ը, հողի տակ մթերուած առարկայի իր առաջին իմաստէն մեկնելով, նշանակեց նաեւ գոհարեղէնի հանք, որ հողին տակ պահուած է ո՛չ թէ մարդուն, այլ բնութեան կողմէ, մարդն ըլլալով անոր միայն գտին ու շահագործողը:

Դարերուն ընթացքին՝ «գանձ»երը, այսինքն՝ մթերուած առարկաները, մթերքի իրենց հասարակ իմաստէն անցան ներկայ մարդուն մթերած արժէքներուն եւ նշանակեցին դրամ, աղամանդ, եւլն։ «Գանձ»ին պահեստավայր՝ «գանձարան» կոչուեցաւ։ Այս պահեստավայրը հետզհետէ դարձաւ ամրացուած վայր։ Զայն «գանձահատ»ներուն կամ «գանձակողոպուտ»ի դէմ պաշտպանելու համար, «գանձ»ին տէրերը գանձին պահակներ նշանակեցին. պահակները «գանձապահ» կոչուեցան եւ անոնք իրենց յանձնուած «գանձարան»ը պահպանեցին ո՛չ միայն բանալիով, այլ նաեւ զինեալ ներկայութեամբ։

— «Գանձ» բառը եկեղեցական «տաղ»ի իմաստ ալ ունի, սակայն սոյն «գանձ»ը տարբեր արմատէ ծագած ըլլալու է։ Բառը կը վերագրեն խտալական canzone բառին եւ կամ պարսկական «խանտան» բային, որ գրաբարեան իմաստով «կարդալ» կը նշանակէ։

Ամբար կամ համբար, ամբարանոց

Բառը կազմուած է սանսկրիտ «բար» (լեցնել) բառէն, որ պահլաւերէն լեզուին մէջ դարձած է «անբար» (հաւաքում, պաշար)։ Բառը նոյն ատեն հայացած է «ամբար» կամ «համբար» ձեւին տակ։

«Բար» արմատին «լեցնել» իմաստէն մեկնելով, հայ լեզուն զայն ըմբռնած է կերակուրով «լեցնել»։ Ուստի «ամբարել» յատկապէս նշանակած է սննդեղէն, ձէթ, ընդեղէն, արմտիք «ամբար»ի մէջ լեցնել, ըլլա՞յ տնային սպառումին համար, ըլլա՞յ վաճառելու նպատակով։ Գրաբարը կ'ըսէ «համբար կերակորոց»։ «Ամբար»ին սննդեղէնի յատուկ վայր ըլլալը կը բացատրուի նաեւ հայկական այն վաղեմի առածով։ «թէ քո Շարայի որկորն է, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն», ուր որկոր եւ ամբար իրարու կ'առընչուին։

«Լեցնել» բայը յատկապէս հեղուկի կամ հոսուն իրերու իմաստ թելադրած է, որուն պատճառով «ամբար»ը իրը շտեմարան ծառայած է ո՛չ միայն ջուրի (որմէ «ջրամբար»), այլ նաեւ հատիկի համար։

«Ամբար»ը յատկապէս իրը «Ճմրան պաշարի» վայր ծառայած է։ Այս պատճառով, ան կառուցուած է հողի տակ, գուբերու կամ կուժերու մէջ, եւ նոյնիսկ աշտարակի մը վրայ, կլիմայական յատուկ նկատառումներով։

«Ամբարտակ» բառը, որ նախապէս «կոթող, թումբ, բարձր շինութիւն կամ աշտարակ» նշանակած է, ստուգարանականօրէն առընչուած կը թուի «ամբար» բառին հետ, քանի որ իր «լեցնել» իմաստին համեմատ, թումբ մը կամ աշտարակ մը կանդնելու համար, «հող ու քար կը դիպէին ու կը լեցնէին»:

Ծունդարան

«Շտեմարան»ը միայն սնունդի մթերանոց է: Զայն կը մատնանշէ անոր զենտական «շտեմ» արմատը, որ ուտել—խմել նշանակած է: Սակայն «շտեմարան» բառին վերագրուած սումերական միւս արմատը կը նախունտրէ շեշտել անոր յատկապէս ցորենի՝ ամբարանոց եղած ըլլալը, մանաւանդ ա'յն երկիրներուն պարագային, որոնք ցորենով եւ արմտիքով հարուստ եղած են: «Որո՞մը այլեցէ՞ք եւ ցորենը շտեմարան լեցուցէ՞ք», կ'ըսէ Աւետարանին առակը:

«Շտեմարան»ը եւս գետնէն վար հողի տակ կը գտնուէր, երկրին տաքութեամբ ցորենը ցուրտէն եւ այլ վտանգէ զերծ պահելու համար: Այս պատճառով՝ «Շտեմարանել» նշանակած է նաեւ «թաքնել»: Քրիստոս երբ կ'ըսէ: «Մո՛ւտ յշտեմարանս քո եւ կա՛ց յաղօթս առաջի Հօր քո ի ծածուկ», շտեմարանին թաքուն տեղ ըլլալը կը մատնանշէ նմանապէս: Իր այս թաքուն հանգամանքին համար, Արեւելեան գրականութիւններուն մէջ մարդու սիրտը «շտեմարան»ի նմանցուած է:

Մառան կամ Մարան

Այս բառին ծագումին մասին բանասէրները հակասական մեկնաբանութիւններ կու տան: Զանոնք համադրելով, հետեւեալ պատկերացումը կը ստանանք: «Մառան»ը որոշ շրջան մը կերակուր եւ ցորեն ամբարելու ծառայելէ ետք, յետագային՝ գինիի եւ ըմպելիներու մթերանոցի նշանակութիւն առած է: «Սպառէր զմառանս գինւոյն»: Նոյնը կը վկայէ բառին պարսկական «մահ» արմատը, որ գինի կը նշանակէ: Հայկական «մառ» բառը եւս գինիի կամ քացախի մակերեսին վրայ կազմուած բարակ թաղանթ կը նշանակէ:

«Մառ» նշանակած է նաեւ «մութ», մեզի թելադրելով մառանին մէջ տիրող մթութիւնը կամ անոր շուք վայրի մէջ գտնուիլը:

Մառանը այս օրուայ մեծ մառաններուն պէս, ընդարձակ տեղ կը գրաւէր իր ստորերկրեայ բաւիղներով եւ գինիի գուբերով: Աստուածաշունչը կ'ըսէ, թէ Յէու թագաւոր «օծաւ ի մառանի»:

Պաշար

Պահլաւական բառ, որ կը նշանակէ ճանապարհի ատեն սպառելիք

սնունդ. «Ետ նոցա պաշար ի ճանապարհի»: Երկարատեւ ճանապարհորդութեան պարագային՝ մեծաքանակ պաշար կ'ապահովուէր, որուն փոխադրութիւնը կատարող մարդիկն ու կենդանիները «պաշարաբարձ» կը կոչուէին. «Տասնչորս ջորիս պաշարաբարձ»: Իսկ կերակուրները փոխադրելու համար՝ յատուկ «պաշարաման»ներու մէջ կը պահուէին:

Պարէն

Արմատն է «պար» նախահայ բառը, որ ուտելիք եւ ապրուստ կը նշանակէ:

«Պարէն»ը մարդու կեցութեան նուազագոյն օրապահիկն է, մարդը ապրեցնելու նուազագոյն չափն է:

Նպար

«Նպար» եւ «պարէն՝ նոյն արմատէն եկած են եւ սնունդի նոյն իմաստն ունին: Կը թուի, թէ «Նպար»ը յատուկ առաքելութեամբ մեկնող ուղեւորին տրուած նուէր պարէնն եղած է:

4- ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ԱՅԽԱԲՀՔ

Առուտուրը ստեղծող գլխաւոր ազդակը կամ դրդապատճառը եղաւ մարդոց փոխադարձ կարիքը ա'յն իրերուն, որոնք մարդկային կեանքին եւ գոյապահպանումին համար օր ըստ օրէ թէ՛ անհրաժեշտ դարձան, թէ՛ ալ բոլորին քով չգտնուեցան: Կարիքը ստեղծեց առուտուրը, բայց կարիքէն զատ, նոյնը կատարեց երկրորդ դրդապատճառ մը. որ «շահ» կը կոչուի:

Շահ-Շահիլ

Զենդական բառ, որ կը նշանակէ «օգուտ»: «Շահ»ը, իր ծագումնային հանգըրուանին մէջ, նշանակած է այն օգուտը, որ մարդս առուտուրէն, աշխատանքն, դրամի տոկոսէն, այլիսուքով՝ շահագործումէն ձեռք կը ձգէ: «Շահ»ին հիմը օգուտն է:

«Շահավաճառ լինել» կը նշանակէ առուտուր ընել եւ շահիլ: Առուտուրը «շահաւէտ» ասպարէգ է: «Անշահ մնալ» կը նշանակէ իր ակնկալած օգուտէն զրկուիլ: «Շահագործել» կը նշանակէ գործ մը շահի աղբիւրի վերածել: «Շահ»ը կոչուած է «մեծաշահ», «փոքրաշահ», բոլոր պարագաներուն՝ շահը միշտ նիւթական իմաստ ունեցած է եւ վաճառականական աշխարհին պատկանած: «Շահիլ» բայց, բայց դառնալով, դուրս ելած է իր նիւթական ու առեւտրական շահի սկզբնական սեղմ իմաստէն եւ նշանակած է ամէն տեսակ օգուտ, թէ՛ նիւթական թէ՛ բարոյական շահ: «Ինձ կեանք Քրիստոս է, եւ մեռանիլ՝ շահ»:

«Շահեկան» բառը եւս երկու իմաստները իր մէջ համադրելով, կը նշանակէ այն ինչ որ օգտակար է, յատկապէս զարգանալու ասպարէզէն ներս:

Օգուտ

Բնիկ հայքառ՝ «օգ» կամ «աւգ» արմատէն, առընչուած սանսկրիտ եւ գենդական լեզուներուն: «Օգ» կամ «աւգ» բառը, իր հնագոյն իմաստով՝ նշանակած է «աճիլ, աճեցնել, զօրանալ», յար ու նման լատին աց, ացերե բառերուն, որոնք նոյնպէս «աճիլ» կը նշանակեն:

«Շահ» (զենդական) եւ «օգուտ» (սանսկրիտ) բառերըթէեւ տարբեր լեզուներէ ծագած բառեր են, սակայն իրը իրարու հոմանիշ ըմբռուած են: Ինչ որ օգուտ է, շահ է: Կը շահիմ, որովհետեւ օգուտ կը քաղեմ: Ինչ որ «անօգուտ» է, անշահ է: Զշահիլը՝ օգուտ չէ, քանի մարդը կը զրկէ շահին բերած առաւելութենէն: «Անօգուտ»ը չահուած բանին պատճուած վնասն է:

«Օգուտ»ը նախամարդուն կողմէ պատկերացուած է իրը ներդրում մը, որ կու գայ մարդուն ունեցածը աճեցնել, եւ իրը այդ օգուտ կը նկատւի: Աճումն է պատճառը ամէն կեանքի եւ բարգաւաճանքի: Զածելին յառաջ կու գայ ամէն կարիք, տեղքայլ: Այս պատճառով, գրաբարի մէջ «օգուտ» նաեւ մակրայական գործածութիւն ունի, եւ նշանակած է «շատ», բաւական ժամանակ: «Լացին զօգուտ ժամս», այսինքն՝ շատ լացին, կուշտուկուր լացին:

«Օգնել» բայը իր արմատական բնորոշումին մէջ նշանակած է նաեւ «ուժ, զօրութիւն»: Ասոնք նախապայման են որեւէ օգնութեան: Այս պատճուով, «օգուտ» բառին մէջ, աճումի իմաստէն զատ, կայ նաեւ օգնութեան իմաստը: Ասոր ապացոյն է «օգնել» եւ «օգուտ» բառերուն նոյն ստուգաբանական արժատին պատկանիլը: Հետեւաբար «օգուտ»ը ո՛չ միայն աճում է, այլ նաեւ ուրիշին օգնականութեամը աճում է: «Օգուտ»ը երկուքով է: Մարդ առանձին չէ աճած, ինչպէս որ էզը առանց արուելին չէ ծննդաբերած: Մարդուն «օգուտ»ը կամ «աճիլ»ը կրնայ գալ մարդու ձեռքով, մայր բնութեան միջոցով կամ ուրիշ մարդոց ընձեռած օգնութենէն:

Զարն ալ կ'աճի, բայց չարը օգտակար չէ, որովհետեւ չ'օգներ մարդուն:

«Օգտակար» բառը ստուգաբանականօրէն կը նշանակէ «օգտելու կարող»: Նախամարդուն համար՝ օգային օգուտ չկայ: Ինչ որ չօգնեց, չօգտեց: «Օգտախնդիր» բառը կը նշանակէ շահախնդիր, «օգտաժողով» կը նշանակէ «շահաժողով»: ուր շահ ու օգուտ հոմանիշ նկատուած են:

Եթէ ուզենք որոնել օգնելու մարդկային հիմնական պատճառը՝

պահլաւական արմատը զայն կը թելագրէ մեզի: Պահլաւերէն լեզուով, «օգնութիւն»ը նախապէս «բարեկամութիւն» նշանակած է: Ուստի օգնելու պատճառը՝ մէկուն բարիքը ցանկալն է:

«Շահ»ի եւ «օգուտ»ի գաղափարաբանութիւնը ժամանակի ընթացքին նոր զարգացումներ ստացած է եւ նոր բառերու ծնունդ տուած:

Այս բառերէն են.

Վաստակ-Վաստակիլ

Բառին արմատը կը նայ կամ պարսկական «բաստակ» բառը ըլլալ որ հողամշակումի վերաբերող ֆիզիքական յոգնութիւն ու աշխատանք կը թելադրէ, եւ կամ յունարէն Յաσταξ բայը ըլլալ, որ բեռ շալկելու յոգնութիւն կը նշանակէ: Նախամարդուն «վաստակ»ին կամ յոգնութեան առաջնագոյն արտայայտութիւնը՝ բեռ շալկելն եղած է, որմէ «վաստակաբեկ» (բեռին տակ կոտրած) պատկերալից բառը:

Իր արմատային պարսկական եւ յունական երկու ծագումներուն մէջ ալ՝ «վաստակ»ը ջանքի ու յոգնութեան արտայայտութիւնն է, սկսեալ ֆիզիքական հողամշակումէն եւ բեռնակութենէն, մինչեւ պալատական «վաստակ»ը (պատկերազմի ծառայութիւն) կամ եկեղեցական «վաստակ»ը (քահանայութեան սպասարկութիւն): «Վաստակ» բառը անձի մը կեանքին կրած «բեռ»երուն գումարն է:

«Վաստակ»ը յոգնութեան իմաստէն զատ՝ երկրորդ յատկանիշ մըն ալ ունի. վաստակը յաջողութեամբ պսակուած յոգնութիւնն է: «Վաստակատոր» բառը երկու պայման կ'ենթադրէ. նախ՝ երկարատեւ աշխատանք, ապա յաջողութեամբ պսակուած աշխատանք: Ապա թէ ոչ կը գոչենք. «ի զուր վաստակեցանք»:

«Բազմավաստակ» են անոնք, որ բազում արդիւնք ձեռք ձգած են: Սահակ-Մեսրոպ «վաստակակից» կոչուեցան, որովհետեւ նոյն յոգնութեան եւ նոյն յաջողութեան մասնակից եղան, նոյն բեռը միատեղ շալկած են, մանաւանդ հայ գիշերու գիւտին առընչութեամբ: «Կիսավաստակ» կոչուած են այն մարդիկը, որոնք գործի մը յոգնութեան կիսով մասնակցած են, անոր բեռը կէսով շալկած են:

Ներկայի «վաստկիլ» բայը, իր գոյականին իմաստէն շեղող միւս բայերուն նման, ինք եւս «վաստակ» բառին ֆիզիքական բեռի նախնական նշանակութենէն շեղած է եւ դրամ շահելու ներկայ նշանակութիւնը առած է:

Տոկոս

«Տոկոս»ը բառն է, որ յունարէնին մէջ «ծնիլ, ծնունդ» կը

նշանակէ: «Տոկոս»ը դրամի փոխատուութենէն «ծնած» շահն է: «Տոկոս»ը պատկերացուած է իրը դրամի ծնունդը դրամէն, առանց «վաստակ»ի: Դրամը երբ դրամ կը ծնի, այդ ծննդաբերութեան արդիւնքը «տոկոս» կը կոչուի:

Վաշխ

«Վաշխ» բառը յունական «տոկոս» բառին համապատասխանող պահլաւական բառ է, որ իր ընթացիկ իմաստով՝ «դրամի բերած տոկոս»ը կը նշանակէ եւ վրադիրի նշանակութիւն ունի: «Վաշխ»ը թէ՛ ապօրինաբար փոխ տրուած դրամն է, թէ՛ ալ ապօրինաբար բերուած դրամն է, որուն պատճառով «վաշխառու» եւ «վաշխատու» նոյն իմաստն ունին:

«Վաշխ»ը, «տոկոս»ին նման, դրամէն կը ծնի, բայց կը ծնի անիրաւ աճով: Վաշխը նկատուած է չարաշահութիւն: Այս պատճառով՝ «վաշխառու» կամ «վաշխատու» անձը մարդկային ընկերութեան կողմէ դատապարտուած է:

Իր պահլաւական արմատական նշանակութեան մէջ՝ «վաշխ» բառը նախապէս «յաւելում, աճիլ, աճեցնել» նշանակած է, յար ու նման «աւգ» կամ «օգ» (աճեցնել) զենդական արմատին, որ սակայն հայերէն լեզուին մէջ վաշխի իմաստ չէ առած, այլ «օգուտ»ի: «Վաշխ»ը չար օգուտ է:

Նպաստ

Հին պարսկական ծագումով այս բառը, Նախամարդուն յղացումին մէջ՝ մարդը «կանգուն պահող» օժանդակութիւն նշանակած է:

Կանգուն դրութիւնը, Նախամարդուն համար, կեանքի եւ ողջութեան արտայայտութիւնը կամ պատկերացումն է: Պառկած կամ ինկած դրութիւնը՝ պարտութեան, հիւանդութեան եւ մահուան դրութիւն նկատուած է:

Այս պատճառով կարդ մը կրօններ մեռեալները, իրը կենդանութեան խորհրդանիշ, իրենց դամբանին մէջ կանգուն կամ նստած կը թաղէին:

«Նպաստ»ը՝ սնունդը, Փիզիքական աջակցութիւնը, պաշտպանութիւնն է, որոնք ծառայած են մարդը Փիզիքապէս կանգուն պահելու: Յետագային՝ նպաստը դրամական օգնութիւն նշանակած է, նաեւ աղօթք՝ «աղօթից նպաստի»:

Շէնքն ու տաճարն ալ կը «կանգնենք», բարերարի մը «նպաստիւք», ինչպէս մարդը ոտքի կը կանգնենք սնունդի կամ աջակցութեան «նպաստով»:

Ծախել, Ծախսել

«Ծախել»ը իր ներկայ իմաստով կը նշանակէ վաճառքի հանել,

սակայն իր սկզբնական իմաստով նշանակած է «սպառել»- դրամ, ժամանակ, կեանք, ուժ, նիւթ «ծախել», սպառել: «Ծախ» բառը, ըստ իր սեմական ծագումին, «կորուստ, վնաս» նշանակած է: Կեանքը զոր կը «ծախենք» (կը սպառենք), սեմական Նախամարդուն կողմէ նկատուած է իրը «կորուստ»: ապրիլը՝ կորուստ, մահը վնաս:

«Զայրն Աստուծոյ ծախեաց կատարումն ժամանակի» (անցնող ժամանակը հիւծեց սպառեց Աստուծոյ մարդը): «Ծախիչ» նշանակած է սպառիչ, «ծախիչ հուր» ըսուած է կրակին, իբր սպառիչ ուժ: «Հուր ծախեաց զողակէզ» կը նշանակէ հուրը այրեց սպառեց ողակէզը: «Ծախական» ածականը նշանակած է սպառող, վերջացող: «Անծախական» նշանակած է չսպառող, ինչպէս Մովսէս մարգարէին Գորէք լերան վրայ տեսած մորենին, որ կը վառէր եւ չէր սպառեր:

«Ծախք» բառին յոգնակիէն առաջ եկած է արդի «ծախս» բառը, իր ներկայ սոսկ դրամական սպառումի իմաստով: Եւ «ծախս» արմատէն ծնունդ առած է «ծախսել» բայը, որ չեղած է իր արմատական իմաստէն եւ առած է իր ներկայ նշանակութիւնը: «Ծախել» բային զոյգ իմաստները (սպառիլ եւ սպառել) արտայայտուած են սոյն տողով: «Ծախեցից (ուժ, դրամ պիտի սպառեմ) եւ ծախեցայց (ինքզինքս պիտի սպառեմ) վասն անձանց ձերոց»:

Կորուստ

Բառին արմատը հին հնդեւրոպական լեզուներուն պատկանող «կոր» բառն է, որ «անհետանալ, փճանալ» կը նշանակէ, որմէ կազմուած են նաեւ «կորչիլ, կորուստ» բառերը, որոնք քանալ անհետանալ կը նշանակեն:

«Կորուստ»ը Նախամարդուն համար առեւտրական կորուստը չէ: «Կորուստ»ը վերջնական, ամբողջական վնասն է անձին: «Կորուստ»ի մատնուած հոգին ցմիշտ կորած է: Աշխարհաբարով ալ կ'ըսենք. «գնաց կորաւ», այլեւս չվերադառնալու իմաստով: Այսօր իսկ կը գոչենք. «Կորի՛ր աչքերէս»:

Նախամարդը անդրադարձած է, թէ զինք չըջապատող իրերէն կամ էակներէն ոմանց մեկնումը կամ անհետանալը անվերադարձ եղած է. անոնք «կորած» են: Կայ նիւթական «կորուստ» այս աշխարհիս մէջ, կայ նաեւ յաւիտենական կորուստ հոգիի: Երկու պարագային՝ կորուստը անվերադարձ ըլլալու է: «Կորստական կերակուր»ը կը հակադրուի աննիւթական կերակուրին, որ չի փճանար:

Աւետարանը մատնիչ Յուղան կը կոչէ «որդի կորստեան», այսինքն՝ որդի սատանային, որ «կորուսիչ» կոչուած է, որովհետեւ անոր պատճառած կորուստը վերջնական է:

Կարգ մը բանասէրներ «կոր» արմատին ծագումը կը նախընտրեն վերագրել պարսկական բառին, որ «գերեզման» կը նշանակէ: Ինչ որ նոյնին կը յանդի: Արդարեւ գերեզմանէն վերադարձ չկայ եւ հոն մտնողին հետքը յաւէտ կը կորսնցնենք:

Վճառ

Ներկայ իմաստով՝ «վնաս» բառը կը նշանակէ ամէն ինչ որ մարդուն շահին դէմ է: Բայց բառին պահլաւական ծագումին համաձայն՝ «վնաս»ը հատուցում մըն է, տուգանք է:

Այս հատուցումը հետեւանքն է յանցանքի մը, սխալանքի մը, մեղքի մը, առանց բնորոշելու կամ սահմանափակելու յանցանքին տեսակը կամ մարզը: Զկայ անյանցանք «վնաս»: «Վնաս» կրելը անմեղի գործ չէ, «վնաս»ին մէջ միշտ ներգոյ է յանցաւորի մը սխալանքը:

«Վնաս»ին երկրորդ յատկանին այն է, թէ անոր պատճառը ուրիշը չէ, «վնաս»ը մարդ ինքնիր ձեռքով իր անձին կը հասցնէ: «Վնասել»ը ինքնիր ձեռքով ինքինքին վնասել է, ինքնիր ձեռքէն վնաս կը ել է: «Վնաս»ին պատճառը մարդն է, անոր նկարագիրը կամ անոր բարոյական դիմագիծը:

Մարդիկ կան, որոնք «դիւրավնաս» կոչուած են, որովհետեւ իրենց բնութիւնով հակամէտ են սխալ գործելու: Ուրիշներ՝ «բազմավնաս» կամ «վնասասէր» կոչուած են: «Վնասակար» (վնաս գործելու կարող) մարդը, գրաբարեան իմաստով, այն գործն է, որ կրնայ զայն կատարողին վնաս հասցնել:

«Անվնաս արարած» ասոյթը ներկայ իմաստով կը նշանակէ ան որ մարդու վնաս չի հասցներ, որ անմեղ է, իսկ «վնասակար»ը ուրիշին վնաս պատճառողն է:

Նախամարդը ընդունած է մարդուն սխալականութիւնը եւ հատուցումի անհրաժեշտութեան օրէնքը: «Վնաս»ը նախամարդուն հոգեբանութեան մէջ միշտ հատուցում պահանջած է: Այսօր իսկ, դատարաններուն մէջ, կը խօսին «վնասուց հատուցում»ին մասին:

Մեղքը, քրիստոնեայ աշխարհահայեացքին մէջ, ըմբռնուած է իբր մեծագոյն «վնաս»ը, որ մարդ ինքնիր հոգիին դէմ կը գործէ:

Տուժել

Արմատն է «տոյժ», որմէ նաեւ «տուժանք» բառը: Ունի «տոյժ» երկրորդ ձեւ մըն ալ, որմէ «տուգանք» բառը: Երկուքն ալ պահլաւական ծագում ունին եւ հաւասարապէս կը նշանակեն վնասի փոխարէն ուրիշին տրուած «հատուցում»: «Տուգանք»ը իր արմատական իմաստին մէջ նախապէս նշանակած է նաեւ փոխ տալ, փոխարինել, որմէ յետագային

առաջացած է պատիժի փոխարէն հատուցանելու միտքը:

Տուգանք կը ելլ մարդուն «տուժել» կու տայ, մարդը հատուցսնելու կը հարկադրէ, եւ ուրիշին դէմ իր գործած վնասը հատուցանելուն պատճառով, «տուժել»ը՝ մարդուն համար վնաս կը դառնայ: Այս իմաստով, «տուժել»ը նաեւ պատժուիլ է՝ կատարած հատուցումին հետեւանքով:

Վնասը երբ նիւթական է, անոր պահանջած հատուցումն ալ նիւթական կ'ըլլայ: Ուստի «տուժանք»ը կամ հատուցումը ընդհանրապէս վճարում կ կատարուած է, որուն քանակը կամ սաստկութիւնը՝ գործադրուած վնասին հետ համեմատուած է:

Մարդը, վնասին եւ անոր հատուցումին միջեւ՝ համապատասխանում պահանջած է, իբր արդար հատուցում: «Զտոյժն սպանութեան իւրեանց հատուցին մահուամբ» (սպանութեան դէմ մահ): «Աւերումն աշխարհին կրկին տուժիւք նորոգել» (կրկին հատուցում գործուած աւերին փոխարէն):

5-ԱՌՈՒՏՈՒՐԵՆ ԾՆՈՒՆԴ ԱՌԱՋ ՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐԴՄՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿՑՈՒՄԸ

Առուտուրը, որ Նախամարդուն ընկերային առաջին երեւոյլիներէն եղած է, ըսինք, ստեղծած է իր կանոնները եւ զանոնք հիմնաւորած է կարդ մը սկզբունքներու վրայ: Այսպէս, իբր հիմնական իրաւունք, պահանջած է որ փոխանակուող արժեքները իրարու արդարօրէն համապատասխանեն կամ հաւասարին:

Նախամարդուն արդարութեան բնատուր պահանջը զինք մղած է զայն նաեւ առուտուրին հաւասարակշռութեան մէջ տեսնելու: Հաւասարակշռութեան այս գաղափարը ան աշխարհի կառոյցին մէջ նկատած է: Այս տիեզերական հաւասարակշռութեան չնորհիւ է, որ երկինքը չի փիր իր գլխուն, լեռները կանգուն կը մնան, ձորերը եւ գետերը քիչ թէ շատ կայուն սահմաններ կը գծեն: Ուստի Նախամարդը փափաքած է նոյն հաւասարակշռութիւնը իր ընկերային կեանքին մէջ ալ իրականացած տեսնել, որպէսզի մարդ մարդուն վրայ չբռնանայ, ուրիշին իրաւունքին չտիրանայ սադրանքով, խարէութեամբ կամ բռնութեամբ, որոնց դէմ Մարդը միշտ պայքարած է, յաջող եւ անյաջող ելքերով:

Այս տուեալներէն մղուած, Նախամարդը հաւասարակշռութիւնը ապահովելու համար նաեւ յատուկ լեզու մշակած է եւ բառամթերք կազմած, որոնցմէ են նուազ, աւելի, պակաս եւ համանման ուրիշ բազմաթիւ բառեր, որոնք Նախամարդէն պահանջած են չափի ու կշիռի գիտակցումը:

Չափի

Մարդը առարկայի մը ծաւալը, հեռաւորութիւնը, բարձրութիւնը,

խորութիւնը, անոր գրաւած տեղը գիտնալու կամ կշռելու համար՝ «չափ»ը հնարած է: «Չափ»ը նիւթականացնելու համար, մարդիկ համաձայնաբար չափելու զանազան գործիքներ որոշած են: Թէ՛ գործիքը, թէ՛ անոր նշանակած քանակը հաւաքականութեան մը կողմէ համաձայնաբար որոշուած եւ ընդունուած արժէքներ եղած են: Այս ձեւով ընկալւած չափերուն հիման վրայ է, որ առուտուրը կարելի դարձած է:

«Չափ» մը չափելու գործիք ըլլալէ զատ, նաեւ որոշ ծաւալի մը կամ քանակի մը արտայայտութիւնն եղած է: «Չափ»ը զանազան եղած են ժողովուրդէ ժողովուրդ, երկրէ երկիր, դարէ դար: Այսպէս. հեռաւորութիւն չափելու համար՝ ցուպ մը կամ չուան մը նշանակուած է, հեղուկ չափելու համար՝ որոշ մեծութեամբ դդում մը կամ հնդկընկոյզ մը, աւելի ուշ՝ սափոր, քոռ, աման, կշռք, եւլն..: Չափ որոշելը՝ մարդկային իմաստափութեան եւ քաղաքակրթութեան հիմնական նուաճումներէն է:

Ամէն կենդանի անհատ՝ «չափուած» գոյութիւն է, «չափուած» տեղի եւ ժամանակի մէջ: Այս գիտակցութենէն մեկնելով, Մարդը փորձած է ամէն ինչ չափի հասկացողութեան տակ առնել: Մարդը, իր կեանքին տեւողութիւնն անդամ չափուած գիտնալով, չափի վերածած է նաեւ իր կեանքը (տարիներ), ժամանակը (ժամեր), տարիքը («անչափահաս, չափահաս»): Նոյնպէս իր հողատարածութիւնները (մղոն):

«Չափել» կը նշանակէ անորոշ քանակ մը ծանօթ քանակի վերածել: Երբ մարդը կը համրէ, համրածին շուրջ չափ կը սահմանէ: Առանց չափի մը սահմանաւորումին, մարդ չի կրնար համրանք գտնել: Չափէն ծնաւթուաբանութիւնը, չափէն ծնան երաժշտութիւնն ու գիտութիւնները, եւլն..: Չափը որոշեց նաեւ առարկայի մը գինն ու արժէքը: Սեփականութեան մեկնակէտը՝ չափն է:

Բարոյական մարդէն ներս ալ, չափաւորութիւնը մարդուն կողմէ գնահատուած բարեմասնութիւն եղած է: «Չափաւորել» կը նշանակէ չափի մէջ դնել, չափէն դուրս չելլել, չափով գործածել: «Չափով ուտել, չափով խօսիլ»: Իր չափը ճանչնալ՝ իմաստութիւն նկատուած է: «Ծանիր զքեզ», հրահանգած է յոյն իմաստասէրը: Խնդքինք ճանչնալ կը նշանակէ իր չափերը, իր սահմանները, հետեւաբար նաեւ ուրիշինը գիտնալ, ճանչնալ, ընդունիլ, մէկ խօսքով՝ անտառէն դուրս զալ եւ ընկերային մարդ ըլլալ, իրար յարգել եւ ո՛չ թէ իրարու բռնանալ:

Մարդը «անչափ» կոչած է միայն Աստուած, որովհետեւ իր գիտցած չափերուն ո՛չ մէկին մէջ կրցած է ներփակել Աստուած:

Աշխոր

Բանասէրները բարին ասորական եւ սումերական ծագում վերադրած են: Հստ ասորական առաջին իմաստին՝ «կշռք»ը լժա'կ մըն է,

մինչդեռ սումերական արմատին համար՝ անիկա ձո՞ղ մըն է: Եթէ լծակն ու ձողը իրարու միացնենք, «կշիռք» գործիքին նախատիպարը կամ նկարագրութիւնը կը ստանանք:

Հաւասարակշռութիւն ապահովելու նպատակով մարդուն հնարած առաջին մեքենան կամ գործիքը՝ «կշիռք» կը կոչուի: Նախնական կշիռքին գործածութիւնը հիմնուած է առարկայի մը ծանրութեան վրայ: Այս պատճառով «կշիռք»ը նշանակած է նաեւ «քաշ, ծանրութիւն», եւ այս հիման վրայ «ծանրակշիռ», «հաւասարակշիռ» բարդառերը կազմուած են: Սակայն քանի որ կարելի չէ ամէն արժէք միայն իր ֆիզիքական ծանրութեամբ գնահատել, ուստի «կշիռք»ը իբր գործիք՝ միայն որոշ մարդերու մէջ մարդուն օգտակար եղած եւ մարդը հարկադրուած է դարերու ընթացքին ուրիշ կշիռքներ ալ հնարել:

Ամէն պարագայի, «կշիռք»ը մարդուն կողմէ արծանագրած թեքնիք յառաջը մութիւն մըն է, բաղդատած մարդկային ընկերային նախորդ շրջանին, ուր մարդ փոխանակուող իրերուն հաւասարութիւնը որոշելու համար, անոնց ո՛չ թէ ծանրութեան, այլ աչքով չափուած ծաւալին վրայ ինքոյինք հիմնած է, ինչպէս պիտի տեսնենք: «կշիռք»ով տրուած վճիռը անառարկելի եւ անսուռ եղած է, քանի որ «կշուադատութեամբ» կատարւած է: Այս պատճառով՝ կշիռքը դատարաններու մէջ արդարութեան իբր խորհրդանիշ ծառայած է:

Հաւասար

Նախամարդը առուտուրը հաւասար արժէքներու փոխանակութեան վրայ ուղղեց հիմնել: Բայց «հաւասարութիւն»ը ի՞նչ ձեւով ընորոշել եւ ի՞նչպէս զայն իրագործել: Պատասխանը փնտռենք Նախամարդուն յօրինած «հաւասար» բարին ստուգաբարանութեան մէջ:

Բառը, ըստ իր պահաւական արմատին, ունեցած է իրարու համադրուած երկու իմաստ: «հաւասար» նշանակած է թէ՝ «հաւասար» եւ թէ՝ «նման»: Այս երկու իմաստներուն զուգորդութիւնը մեզի մտածել կուտայ, թէ Նախամարդը երկու առարկայի հաւասարութիւնը նախ հիմնած է անոնց արտաքին նմանութեան վրայ: Ուրիշ չափանիշի չգոյութեան պատճառով, առուտուրի մէջ հաւասար նկատուեցան անոնք որ իրարու նման են ծաւարով: «Կ'երեւի թէ», «կը թուի թէ» բայական ներկայ ասացւածքները կը փաստեն, թէ մարդը մինչեւ օրս դէպքերը վերլուծելու ատեն, անոնց արտաքին նշաններուն վրայ կը հիմնուի:

Հաւասարութիւն ստեղծելու ծառայեց նաեւ իր մը երկուքի կիսելը: Մարդը հաւասար մասերու կիսեց ժամանակը (գիշերահաւասար), կշիռները (հաւասարակշիռ), պատիւները (հաւասարակից), կողմերը (հաւասարակողմ), չափերը (հաւասարաչափ):

Յետագային՝ Մարդը դուրս գալով տարածքային եւ ֆիզիքական բնաշխարհի չափանիշերէն, հաւասարութիւնը փոխադրեց իրաւունքի, մտքի, ազատութեան, ընկերային հաւասարութեան մարգերէն ներս, անոնց համար նոր չափանիշ նշանակեց եւ այս բոլորը «արդարութիւն» կոչեց:

Նման

Մարդը երկու առարկաներու միջեւ հաւասարութեան չափանիշեր որոնելու պահուն, նախ դիմեց շատ ենթակայական միջոցին, «աչքի չափ»ին, այսինքն՝ նմանութեան: Աչքի չափին կշռած հաւասարութիւնը հիմուած է երկու առարկաներու ամէնամօտ նմանութեան վրայ:

«Նման» բառը եկած է պահլաւական «նի—ման» բառէն, որ կը նշանակէ «նոյն—չափ», նոյն ծաւալ: «Նման» բառին սանսկրիտ արմատը նշանակած է նաեւ «պատկեր, երեւոյթ»: Նմանութիւնը՝ նոյնութիւն չէ, ընդհակառակն՝ նմանութիւնը իրարու նմանողներուն միջեւ երկուութիւն կը ստեղծէ: Նախամարդը գիտակցած է թէ նմանիլը նոյնանալ չէ եւ այս պատճառով սանսկրիտ արմատը գայն «պատկեր» կոչած է:

Մարդը առարկաներուն հաւասարութիւնը ստուգելու համար՝ երբ զանոնք իրարու բաղդատած է, ուզած է նաեւ երկուքին միջեւ ընտրութիւն կայացնել: Այս պատճառով գրաբարեան «նմանեցուցանել» բայը նշանակած է նաեւ «ընտրել», այսինքն՝ զանոնք դէմ դիմաց դնելով, անոնց տարբերութիւնը ճշդել:

Նուազ

«Նուազ» բառը կը նշանակէ «պակաս», «սակաւ», «դոյզն», առարկայի մը ծանրութեան իմաստով: Զենդական լեզուին մէջ, «նուազիլ» կը նշանակէ «դէպի ցած տանիլ», իսկ ըստ իրանական իմաստին՝ «ծանրութիւն մը տանիլ, վար քաշել» կը նշանակէ:

«Նուազ» բառը առաւելաբար առընչուած է առարկային կշիռքային ծանրութեան կամ բերին, քան թէ անոր առարկային քանակական կամ համրանքային տարբերութեան, ինչպէս որ աշխարհաբարի ներկայ հասկացողութիւնը զայն կ'ըմբռնէ: Զետեւաբար «նուազ»ը՝ կ'ենթադրէ միշտ «նուազ ծանր»ը: Եւ ասոր փաստն է նաեւ այն, որ հնդեւրոպական հին լեզուներուն մօտ եւս «նուազ» բառը «կշռել, կշիռք» ալ նշանակած է:

Նախամարդուն համար «նուազ»ը վերացական բառ չէ, մարդուն համար ամէն գոյութիւն իր ծանրութիւնն ունի, իր ծանրութեամբ գոյէ: Նախամարդուն համար՝ իրերուն տարբերութիւնը, անոնց թուական համրանքին բացի, նաեւ իւրաքանչիւրին կշռած ծանրութիւնն է: Անհատը միւս անհատէն տարբերողը՝ ո՛չ միայն թիւն է, այլ նաեւ իւրաքանչիւրին

ծանրութիւնը:

«Նուազիլ»ը՝ իր ծանրութեան եւ ծաւալին մէջ նուազիլ է, իր ծանրութեամբ եւ ծաւալով փոքրանալ է քան թէ տեսողութեամբ կամ թիւով։ «Որչափ առաւել ես ընչեղութեամբ, այնչափ նուազ ես սիրով» (որքան մեծ կը կշռես հարստութեամբ, այնքան նուազ կը կշռես սիրով)։ «Մեծն մեծ կը կշռես հարստութեամբ, այնքան նուազ կը կշռես սիրով»։ «Մեծն (քաղաքածած) նուազի՝ ասի մեծ, եւ նուազն (քաղաքածած) մեծի՝ ասի նուազ»։

«Նուազ»ի արտայայտած ծանրութեան առընչուած են նաեւ «բարակի, նուրբի» յարակից իմաստները, ըստ որուն՝ ծանրութիւն կորսնցնող մարմին մը բարակ եւ նուրբ կը դառնայ։

«Նուազ» բառը, ծանրութեան իր նախնական իմաստէն, յետագային անցաւ նշանակելու նաեւ քանակով, ծաւալով, գօրութեամբ, համրանքով նուազ։ Մարդուն օրերը «կը նուազին», այսինքն անոնց թուական քանակ կը կը պակսի, ուսկից նաեւ «նուազամիտ», «նուազագոյն», «նուազիլ» բառերը։

Պակաս

Կազմուած է իրանական «պա» մասնիկով եւ «կաս» (փոքր) արմատով։ Նոյն «կաս» արմատէն առաջ եկած է նաեւ «կասիլ» հին բայը, որ կը նշանակէ «պակսիլ, նուազիլ, նահանջել»։

Ստուգաբանականօրէն «պակաս» կը կոչուի ա'յն, որուն աճումը «կասած» է, այսինքն՝ իր լրումին չէ հասած, իր աճումին մէջ բաց մը թողած է։ Սոյն «բաց»ն է, որ «պակաս» կոչուած է։ «Պակաս»ը արարածի մը աճումին թերի մնացած մասն է, պատճառ դառնալով անոր չամբողջանալուն, չըրանալուն։ Պակասը պակասուրդ մըն է մարդուն աճումին հանդէպ։ «Պակաս»ը կարիքի մը կամ ընչաքաղցութեան արտայայտութիւնը չէ, չտեսութիւն չէ, այլ զրկում մըն է, ամբողջական աճումին իրաւագրկումն է, ինչպէս իսելքի պակասը զրկում է մարդուն յատուկ եղող իմացականութենէն։ Նոյն տրամաբանութեամբ, ներկայ հայերէնը «պակաս» կը կոչէ այն մարդը, որ՝ «բախուկ կամ խենդուկ» է։

«Ինչո՞վ պակաս եմ», կը հարցնէր Յիսուսին բարի երիտասարդը, որ «պակաս» բառով կը հասկնար կատարելիութեան մէջ պակաս ըլլալը։

«Պակաս» բառին գոյութիւնը՝ Նախամարդուն ըմբռնումին մէջ «անպակասութեան» միւս միտքն ալ կ'ենթադրէ հակադրաբար, ինչպէս մահը՝ անմահութեան, գիշերը՝ ցերեկին։

Նկատելու է, թէ անշունչ էակները «պակաս» չունին, որովհետեւ աճում չունին։ «Յորմէ ոչինչ է պակաս, յաւելումն լինի պակաս» (Կատարեալին բան մը աւելցնելը զայն անկատար կը դարձնէ), կ'ըսէին հիները։

Առաւել

«Առաւել» կազմուած է «առ» աճողական նախդիրէն եւ «աւել» (աւելի) հայկական արմատէն, որ յունական օֆելլա (մեծցնել, աճեցնել) բային պէս, կը սեռի հնդեւրոպական նախալեզուներուն այն արմատէն, ուր բառը՝ կ'արտայայտէ ամէն ինչ որ կ'աճի, ինչ որ յետոյ կու գայ, ինչ որ իր նախընթաց գոյութեան վրայ յաւելում մը կը բերէ: Սկզբնական շրջանին՝ այս աճումը կենսագործ աճում էր, իսկ յետագային նշանակած է որեւէ աճում. քանակական, դրամական, եւլն.:

«Աւել» արմատէն ծնած է «աւելուլ» կամ «յաւելուլ» բայը, որ հարստութիւն, խօսք, եւլն. աւելցնել կը նշանակէ:

«Առաւել»ը հին ատեն նշանակած է նաեւ «դաշտի ծայրին աւելորդ ու անվար մնացած արտը»: Այս իմաստէն՝ «առաւել» հետզհետէ առած է «աւելորդ, աւելցուկ» ժխտական իմաստ: «Զառաւելն որ գլուխն է արտին, մի՛ հնձեր, այլ աղքատի թո՛ղ»:

Հողը հերկած պահուն հայ մշակին երգած «հոռովել, հարալօ» երգերն ալ, ըստ կարգ մը բանասէրներու, կրնան ստուգաբանօրէն «առաւել» բառէն առաջ եկած ըլլալ: Այդ երգերուն միջօցով մշակը «աւելում ու աճ» կը մաղթէր իր հողերուն պտղաբերութեան համար:

Գին

Երբ մարդը առուտուրը ստեղծեց, «գին» բառն ալ հետը ստեղծեց, սակայն «գին»ը, դրամական իր ներկայ իմաստը առնելէ առաջ, փոխանակուող ապրանքին համապատասխանող որեւէ արժէք նշանակեց: «Գին» կոչուցան եղը, ուղտը, ոչխարը, որոնք իրարու միջեւ կը փոխանակուէին: «Գին» էր արիւնը, քանի որ «արեան գին»ով՝ սպանութեան հասուցում կը կատարէին: «Գին արեան քո եմք»: «Գին» էր նաեւ «փրկագին»ը, որուն վճարումով կալանաւորը կ'ազատուէր: Իսկ «անգին» կոչուցաւ ինչ որ շուկային վրայ իր համարժէքը չունէր:

Հին հնդեւրոպական արմատէ ժառանգուած բառ է, որուն սանսկրիտ, պահլաւ եւ նմանապէս այլ լեզուներուն մէջ գտնուող համանման արմատները կը նշանակեն մերթ «սակարկել», մերթ «ծախել», մերթ «գնել», քանի որ առուտուրին ձեւը, այն շրջանին, նիւթի դէմ նիւթ փոխանակուելով էր, վաճառորդը միանգամայն գնորդ էր:

Սակայն «գին» բառով երբ «գնել» բայը կազմուեցաւ, բայը անգամ մը եւս իր արմատական իմաստէն շեղեցաւ եւ «գնոց առնել», «գնել», «գին հատանել», «գին արկանել» ասոյթները դրամի ներկայ իմաստը ստացան. «գնոց արծաթոյ»: Այն ատեն սկսան գործածել «գանձագին» բառը իբր հոմանիշ դրամական «գին» բառին:

Արժեք

Բառին ծագումը պահաւական «արժ» բառն է, որ «յարդ», արժանիք, գին» նշանակած է: «Արժէք»ը կը տարբերի «գին»ի նշանակութենէն եւ բարոյական գնահատում կ'արտայայտէ:

Նախամարդը, կեանքին պահանջներուն գոհացում տուող նիւթական անհրաժեշտ արժէքներուն եւ վայելքներուն կողքին, գիտցաւ նաեւ գնահատել մարդուն բարոյական յարգելիութիւնը, սրտի կամ մտքի բարեմասնութիւնները: Մարդը մեծարեց ու կը շարունակէ մեծարել իր «իմաստուն»ները, իր հերոսները, իր հանճարները, բարոյական Գեղեցիկը, իր սուրբերը, որոնց մասին Ս. Գիրքը կ'ըսէ: «Զօրս ոչ արժէ աշխարհս»:

«Արժէք» բառին բարոյական իմաստէն մեկնելով՝ յետագյին զարգացած բառեր են «արժանիք» եւ «արժանի» բառերը, որ անձի մը պատիւին եւ յարգելիութեան արտայայտութիւնն են: Ըստած է «պատիւ արժանաւորաց», իսկ եկեղեցականներուն տրուած է «արժանապատիւ» տիտղոսը: Անոր հակադիր «անարժան» բաներուն գոյութիւնը փաստ է «արժանի» բառին դրական իմաստին:

«Արժանիք» բառը միշտ դրական դատումներ մատնանշած է, նոյնիսկ եթէ երբեմն ժխտական երեւոյթներու մասին ալ արտայայտուած է: այսպէս՝ «արժանի պատիք» կ'ըսենք, նոյնիսկ եթէ պատիքի մասին է խօսքը: «Կրեաց զարժան պատուհաս»:

«Արժել» բայց, իբր բայց, հեռացած է իր գոյականին բարոյական սոսկական նշանակութենէն եւ անցած է նշանակելու նիւթական իմաստ, նոյնանալու «գին»ին հետ: Կ'ըսենք—Այս գիրքը քանի՞ կ'արժէ, (գինը քանի՞ է, ըսելու պէս), մինչդեռ «քանի՞ կ'արժէ» իր իսկական իմաստով նշանակելու էր «այս գիրքը ի՞նչ արժանիք ունի»:

Յարգանք

«Յարգանք»ի արմատն է իրանական «արգ» բառը, որ հոմանիշ է պահաւական «արժ» բառին հետ եւ կը նշանակէ արժէք, արժանիք: «Արգ» բառը հայերէն լեզուի մէջ երեք ձեւի տակ բառակազմուած է.

— Առաջին՝ պարզական «արգ» արմատէն՝ կազմուած են «արգոյ» (յարգելի), «անարգ» (ոչ յարգելի, ստոր) եւ «անարգել» (յարգէ զրկել) բառերը: Կազմուած է նաեւ «արգաղիր» բառը, որ ուխտի փոխարէն երախտագիտական յուշ—յարգանք կը նշանակէ (ex votu):

— Երկրորդ՝ «արգ»ը եղած է «զարգ» (զ+արգ) եւ «զարգ» արմատով կազմուած են զարգանալ, զարգացում, բառերը ինչ որ կը մատնանշէ, թէ նախամարդուն մօտ «զարգացում»ը ամէն յարգանքի եւ գնահատանքի արժանի եղած է:

— Երրորդ արմատն է «յարգ» (յ+արգ): Մինչդեռ «արգ» ու «զարգ»

արմատներէն կազմուած բառերը բարոյական արժէքի ալտայայտութիւն եղած են, «յարգ» արմատն կազմուած բառերը մեր լեզուին մէջ նշանակած են Եւ արժէք Եւ գին, թէ՛ նիւթական (գին) թէ՛ բարոյական (յարգանք) արժէք:

«Յարգ» բառը ունեցած է նաեւ «հերիք»ի իմաստ, ուստի «յարգի լինել» նախապէս նշանակած է «հերիք լինել», բաւել: «Յարգ» բարին այս «բաւարար» նշանակութիւնը կընայ մեզի թելադրել, թէ նախամարդուն համար անձ մը «յարգել»ը՝ անոր բաւարարութիւն տալ է, հատուցումի իմաստով, իսկ «անարգել»ը՝ այն անձին հանդէպ անբաւարար գտնուիլ է:

«Անարգանք»ը մարդուն չհատուցանելն կամ չբաւարարելն է:

«Աժան» բառը, թէեւ «արժան, արժանի» բառէն ծագած ածական է, սակայն իմաստով անոնցմէտ տարբերած է եւ իր բարոյական նախկին իմաստէն անցած է նիւթական իմաստի: «Աժան» նշանակած է՝ ոչ—մեծածածիս, այսինքն՝ «դիւրագին»: Աժան գրականութիւն կը նշանակէ «դիւրագին» գրականութիւն:

Թանկ, Թանգ

«Թանկ»ը, պահաւական իմաստով, կը նշանակէ ինչ որ ֆիզիքապէս «նեղ» է, այսինքն՝ որուն անցքը հեշտ չէ, ինչպէս՝ նեղ անցք մը, նեղ տեղ մը, եւն: «Թանկ»ը սկզբնական իմաստով՝ հազուագիւտի կամ թանկարժէքի իմաստ չէ ունեցած: «Թանկ»ը մարդս նեղի բերած է:

«Թանկ»ի գաղափարը ֆիզիքական նեղէն անցած է գոյութենական նեղութեան: Այսպէս, «ժամանակը թանկ է», կ'ըսենք եւ կը հասկնանք թէ ժամանակը քիչ է եւ նեղութիւն ունի գոյութիւն ունենալու, որով՝ հետեւ դէպքերը կը նեղէն զինք: Ժամանակի քիչութիւնը դարձած է ժամանակի «թանկութիւն», սղութիւն, որմէ «սղել» բայց իր հերթին առած է թանկանալու իմաստ:

Բանի մը «թանկ» ըլլալուն հիմքը, ըստ Նախամարդուն, անոր հազուագիւտ կամ քիչըլլալն է, այսինքն՝ դժուարութեան պատճառով հազուագիւտ կը դառնայ: «Թանկարժէք» կը կոչենք այն առարկան, որուն արժէքը, իր լինելութեան մէջ սահմանափակ է, ըլլայ՝ իր քիչութեամբ, ըլլայ ժամանակին սղութեան պատճառով, նման այն «թանկ» ծաղիկին, որ տարին մէկ անգամ եւ մէկ գիշերով կը ծաղկի, կամ նման այն դրոշմակներուն, որոնք թանկագին կամ սուղ են, որովհետեւ քիչ օրինակով կան:

Այս պատճառով «թանգարան» կը կոչենք այն վայրը, ուր կը պահենք այն հազուագիւտ, ուստի «թանկագին», այսինքն՝ սուղ գին ունեցող առարկաները:

«Թանկ» բառին զուգորդ է «Նեղ» բառը:

Նեղ

«Նեղ» բառին արմատը, ըստ սանսկրիտ եւ գենդական լեզուներուն, նշանակած է «կապել», «սեղմել»: «Նեղ»ը այն է, որ քեզ կը կապէ, կը սեղմէ, կը կաշկանդէ, ֆիզիքապէս եւ հոգեպէս, եւ նեղ կացութեան կ'ենթարկէ:

«Նեղ»ը այն է, որուն մէջէն մարդուն անցքը կը դժուարանայ, («դժուարամատոյց նեղութիւն վայրից»), «նեղուց»ը այն ծովն է, որ ցամաքի միջեւ «սեղմուած է», իսկ «նեղաղիք»ն ալ՝ սնունդին անցքը սեղմող աղիքն է: Նեղը՝ դուռն է, նեղը՝ փողոցի խճողումն է, կամ Ցիսուսը «նեղող» ժողովուրդն է:

Հոգեկան մարգէն ներս, «Նեղ»ը մարդուն մտածողութեան սեղմում կը պատճառէ («նեղմիտ») եւ սիրտին («նեղութիւնք եւ վիշտք գտին զիս»): Մարդս նեղութեան կրնան մատնել նաեւ չքաւորութիւնը, ժամանակին կարծութիւնը, եւլն: «Նեղ»ը կը դժուարացնէ նաեւ մարդուն ազատութիւնը:

«Նեղիք» կը նշանակէ նեղութիւն պատճառող, հալածիչ, տառապեցուցիչ: «Տէր, զի՞ բազում եղեն նեղիքը եմ», կը գանգատէր Սաղմուներդուն: «Նեղել» կամ «նեղանալ» բայերէն աշխարհաբարը երկու տարբեր իմաստներ քաղած է: Փիզիքապէս սեղմել, նեղել (նեղ ճամբայ, նեղ շապիկ) եւ հոգեպէս նեղանալ (վշտանալ, ընկճուիլ):

Սուլ

«Սուլ» բառին թէ՛ սանսկրիտ, թէ՛ յոյն, թէ՛ լատին եւ սումերական բայարմատները հաւասարապէս կը նշանակեն «յապաւել, կտրել, պակսեցնել»:

«Սղած»ը իր բնական մեծութենէն կամ ծաւալէն պակսածն է եւ կամ իր տեւողութենէն ու հասակէն յապաւուած կամ կրճատուած է: «Սղոց»ը այն գործիքն է, որ կը «սղէ», այսինքն առարկայ մըիր հասակէն կը պակսեցնէ: «Սղանալ» կը նշանակէ «կարճնալ, բարակնալ»:

«Սուլ ինչ» գրաբարեան բացատրութիւնը կը նշանակէ «քիչ մը կարճ»: Այս քիչ մը կարճը կրնայ, ըստ պարագային, ըլլալ խօսք («սուլ բանիւք քարողէլ»), ապրանք («սղավաճառ»), գիր («սղագիր» եւ «սուլ վանկ»), սնունդ («սղութիւն հացի»), կեանք («կեանք սուլ եւ արուեստ երկայն»):

«Սուլ» եւ «թանկ» բառերը իրարու առընչուած իրականութիւններ են: «Սուլ»ը՝ կը յապաւէ ժամանակը, խօսքը, գինը, գիրն ու կեանքը, իրենց տեւողութենէն կը պակսեցնէ զանոնք եւ այդպէս ընելով՝ զանոնք

Կը դարձնէ «թանկ», այսինքն՝ հազուագիւտ, սահմանափակ, քիչ: «Աղութիւն»ը բանի մը առատութիւնը կը պակսեցնէ եւ խնայուածը «թանկ» կը դարձնէ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՍ

(«Ես»ին Սահմանները)

1-ԱՆՍԱՀՄԱՆ ԱՆՏԱՐՏ ԿԱՆՉՔ

Մարդը կ'ապրի ամէն տեսակ սահմանափակուածութեան մէջ, որոնց առաջինը իր «ես»ին սահմանն է, իսկ վերջինը՝ մա՛հը:

Սահմանափակուածութենէն ձերբազատելու անհուն ձգտում մը կը բնակի մարդուն հոգիին մէջ, որ գայն կը մղէ անծայրածիրը հետապնդելու, հորիզոնները կտրելու, լեռնաշղթաները պատռելու:

«Անծայրածիր, անսահման, անհուն, անպարփակելի, անպարագիծ, անզրաւ», եւլն., այս եւ ասոնց նման բառերը, իրենց ժխտական ձեւին տակ, մերժումն են սահմանափակուածութեան եւ կ'արտայայտեն մարդ արարածին անհունին տենչը, ազատ ապրելու, նիւթի սահմաններէն դուրս գալու ձգտումները, որոնք արտայայտութիւնն են մարդուն հոգիին անսահութեան:

Մարդուն մէջ տենչ մը կայ դուրս գալու սահմանաւորէն. ան կը տենչայ «անսահման»ին: Անսահմանին կը կարծէ հասնիլ «անմահանալ»ով, իր յօրինումներուն եւ արուեստի ճամբով, կեանքի եւ մահու սահմանը կտրելով:

Որքան մարդուն հոգին իր սլացքներով ազատութիւն կը տենչայ, նոյնքան մարդու մարմինը եւ զինք շրջապատող աշխարհը զինք կաշկանդուածութեան կ'ենթարկեն: Անհունը չէ, որ մարդը սահմանափակումի ենթարկած է, այլ զինք շրջապատող սահմանաւորող պայմանները (բեռ, սահման, եզր, գիծ, հուն, եւլն.), եւ սահմանաւոր էակներուն մէջէն՝ մա՛րդը, իր ստեղծած կապով, պարանով, չուանով, շղթայով, բռնութեամբ, կաշկանդումներով, եւլն.:

Բեռն

«Բեռ»ը բանի մը ծանրութիւնն է մարդուն վրայ: Բառին ծագումն է նախկին հնդեւրոպական «բեռ» արմատը, որ նշանակած է «բերել-կրել», շալկել:

«Բերել-կրել»ը Նախամարդուն ֆիզիքական ամէնօրեայ տաղտուկն եղած է: Նախամարդը իր ուզած առարկան իր տեղին մէջ չզտնելով, հար-

կադրուած է զայն հեռաւոր տեղերէ կրել. խարոյկին փայտ բերել, որսացած կենդանին շալկել բերել, իր կեցութեան ծառայող իրերը հետը տեղափոխել, մանաւանդ եթէ վաչկատուն ցեղի պատկանած է:

Բեռի մը փոխադրութիւնը հեշտացնելու համար՝ Նախամարդը առաջին օրերէն իսկ հնարքի դիմած է, բեռները գրաստի վրայ բեռոցուցած է, գետերուն հոսանքները օգտագործած է, լաստ կազմած եւ գործածած է, մինչեւ որ անիւին գիւտը կատարելով՝ «բեռնակիր» ըլլալէ քիչ թէ շատ դադրած է:

«Բեռ» առած է նաեւ բարոյական իմաստ ու նշանակած է հոգ կամ վիշտ: Մարդը մարդուն «բեռ» դարձած է: «Զմիմիանց բեռն բարձէք»:

Ծանր

Բառին ծագումը անստոյդ է, կը կարծուի թէ կովկասեան լեզուներէն առաջ եկած ըլլայ:

«Ծանր» բառը իր սկզբնական առումով՝ ո՛չ թէ կշիռք կամ ծանըութիւն նշանակած է, այլ բանի մը արտաքին պատկերացումը եղած է: Օրինակ, Նախամարդը «ծանր» կոչած է ինչ որ դանդաղ է, «ծանր» կոչած է ինչ որ հաստամարմին է, ինչ որ դէպի վար կախուած է: «Ծանր»ի արտայայտիչն է յդի արարածին կրած կերպարանափոխութիւնը. հաստ, դանդաղ, ծանր:

Այս պատկերացումին պատճառով, ցած հնչիւնները «ծանր» հնչիւն կոչուած են, իսկ «ծանր օդ» բացատրութեամբ՝ ամպերուն երկինքն դէպի վար կախուիլը, ծանրանալը նկարագրուած է:

Դանդաղ խօսողը կոչած ենք «ծանրախօս» կամ «ծանրալեզու», դանդաղ շարժողը՝ կոչած ենք «ծանրանդամ, ծանրամարմին», դանդաղ լսողը՝ «ծանրալուր», ալիքներուն դէմ պայքարելով նաւարկելը՝ գրաբարով կոչած են «ծանրանաւել»: Ֆիզիքականէն անցնելով հոգեկանին, դանդաղ մտածողը կոչած ենք «ծանրամիտ» կամ «ծանրաթուն», հանդարտ մտածողը՝ «ծանրախոտ»:

«Ծանր» բառին իմաստը յեղաշըջուելով, ի վերջոյ առած է իր այժմեան իմաստը, կշիռքի եւ ծանրութեան իմաստը: Սակայն այս յեղաշըջումը ընդգծելու համար՝ գրաբարը «ծանր»ին նախապէս կցած է «բեռ կամ կլիւ» երկրորդ բառ մը. «ծանրակշիւ», «ծանրաբեռն, ծանրաբեռնել»: «որպէս բեռն ծանր ծանրացան ի վերայ իմ»:

«Ծանրանալ» բայց, որպէս բայց, անգամ մը եւս հեռանալով իր սկզբնական դանդաղի եւ հաստի իմաստներէն, առած է ներկայ «բեռ» իմաստը: Նոյն իմաստափոխութեան հետեւած է նաեւ «ծանրութիւն» բառը. «ծանրութիւն բեռանց», «ծանրութիւն աւուրն եւ տօթ»:

Թեթև

Կը թուի, թէ բառը կազմուած է երկու անգամ կը կնուած «թեւ» բառէն եւ ուզած է նշանակել երկու թեւ ունեցող: Երկու թեւ ունեցողը աւելի արագ ու դիւրաշարժ կը թոչի քան մէկ թեւ ունեցողը, ուսկից «թեթեւ»ի իմաստը:

«Թեթեւ» բառը, «ծանը» բառին նման, արագ շարժողին պատկերացում մըն է: Մարդը ծանրութեան տուած է լեցունի իմաստ, իսկ թեթեւին՝ պարապի իմաստ: Անխելքին գուշը «թեթեւովիկ» լսուած է, իբրեւ՝ դատարկ: Ֆիզիքական «թեթեւաշարժութիւն»ը գնահատուած բարեմասնութիւն եղած է: Իսկ հոգիին «թեթեւութիւն»ը նկատուած է իբր հոգիի սփոփանք: «Թեթեւաց՝ իծանրութենէ մեղաց զանձինս»: Բայց մտքի եւ բարոյականի թեթեւութիւնը մարդուն կողմէ չէ գնահատուած, հետեւաբար մտքով «թեթեւ»ը կոչուած է «թեթեւամիտ», իսկ կենցաղով թեթեւը՝ «թեթեւաբարոյ», անոր գերադասելով «ծանրաբարոյ» անձը:

«Թեւ» բառը, սկզբնական շրջանին, նշանակած է կենդանիի կամ թոչունի թեւ: «Թեւ»ը առած է նաեւ պաշտպանութեան փոխարերական իմաստ: Մէկը իր թեւերուն տակ առնել կը նշանակէ մայր թոչունին պէս զինք հովանաւորել, պաշտպանել: «Ի հովանի թեւոց քոց ծածկեսցես զիս»:

«Թեւանալ» բայց նշանակած է թեւ առնել, ոգեւորուիլ, խրախուսուիլ: «Թեւակոխել» բայց կազմուած է «թեւ+կոխել» բառերէն եւ կը նշանակէ թեւերով իր կողերը խթել, իր թեւերուն թափ տալ, ուստի աւելի արագ եւ աւելի առաջ երթալ: Աշխարհաբարի մէջ «թեւակոխել»ը նշանակած է տարիքի սահմանները կտրել, տարիքով յառաջդիմել:

Սահման

Բառը ըստ իր հին պահաւական ծագումին, նշանակած է «նշան»: ո՛չ որեւէ նշան, այլ սահման գծող նշան: Նշան ու սահման իրարու հոմանիւ եղած են:

«Սահման»ը «գրաւոր» արտայայտութիւնն է Նախամարդուն սեփականութեան պահանջքին: «Սահման»ը յարգել տալու համար՝ մարդը ձգտած է զայն շօշափելի դարձնել շօշափելի նշանով: Իբր սահման՝ լեռներ, ձորեր ու գետեր օգտագործած է, ժայռ դիզած է, պարիսպ բարձրացուցած: Սահման մը անցնիլ՝ սեփականութեան ոտնձգութիւն նկատւած է:

Սահմանի առաջին գործադրումը ընակարանային եւ հողատարածքային մարդէն ներս կատարուած է: Յետագային «սահման»ի գործածութիւնը նղարձակուած է տարբեր մարգերէ ներս, «սահման»ը սեփական ծիրերէն անցած է պետական մակարդակին, ուր «սահման»ը «սահմանագլուխ» կոչուած է եւ կամ «սահմանագիծ»: «Սահմանակալ»ի անուն կրած

է սահմանի պաշտպանը («կուսակալ» բառի կազմաւորումին նման):

Մարդը փափաքած է «սահման» նշանակել նաեւ ընկերութեան բարքերէն եւ օրէնքներէն ներս, մարդկային բռնակալ ախորժակները, իշխանամոլութիւնը զսպելու համար: Եւ վերջապէս ամէն ինչի համար, որ մարդուս սանձակուոր ազատութիւնը կրնայ սահմանափակել:

Մարդը «սահման» դրած է նաեւ բառերուն իմաստին: մարդու մտածողութիւնը տրամաբանական եզրի կամ «սահման»ի ենթարկել ուզած է, մարդու խօսքին տալով տրամաբանական սահմանում, իսկ իրաւասութիւնները ճշդող յարաբերութիւններուն համար «սահմանադրութիւն» մշակած է:

Սահման գծելը օֆանդակած է մարդուն «աւելի յստակ տեսնել»ու, եւ այս յստակացումներուն ճամբով յառաջդիմելու, զարգանալու: Գիտութիւններու զարգացումը սահմանելու այս պահանջՔին կը պարտինք:

Եզր, եզերք

Բնիկ հայ բառ, որ կը նշանակէ ցամաք, ցամաք մը որ ջրային տարածութիւնները կը լրջապատէ, ըլլան անոնք ծով կամ գետ: Մարդը ցամաքային արարած է: Ցամաքը մարդուն բնական վայրն է եւ ո՛չ թէ ջուրը կամ օդը: Մարդը ո՛չ թռչուն է, ո՛չ ալ ձուկ: Ան ցամաքին վրայ է, որ ինքզինք ապահով կը զգայ: Ան ստեղծած է «գետեզր», «ծովեզր», «բառերը, յատուկէն նշանակելու համար գետը կամ ծովը եզերող ցամաքը: Նոյն ըմբռնումով, ստեղծած է «տիեզերք» բառը, որ մեզի համար երկինք կը նշանակէ, բայց Նախամարդուն համար կը նշանակէ «մեծ եզերք», այն մեծ ծովին, որ երկինքն է, ըստ անոր պատկերացումին:

Հետեւաբար «եզերել» չէ նշանակած ջուրի եզերքէն քալել, այլ ջուրէն եզերք ելլել, ծովէն ցամաք բարձրանալ: Նոյն իմաստէն կազմուած է «եզրակացութիւն» բառը, որ բառացիօրէն նշանակած է ջուրէն դուրս գալ եւ «եզր»ի (ցամաքի) վրայ կենալ, հաստատուն կայքի հասնիլ: Այս նախնական պատկերացումէն ներկայ իմաստին անցնելով, «եզրակացնել» բայց հեղուկ միտքերու ծովէն՝ տրամաբանութեան ապահով ցամաքը ելլել կը նշանակէ:

«Եզրափակել» կը նշանակէ խօսքին, հանդէսի կամ տրամաբանութեան մը եզր դնել, սահման նշել, փակել, ինչպէս ծովեզերքը ծովը կը փակէ:

«Եզր» բառը, յետագային, իր ցամաքային իմաստէն յեղաշրջելով, նշանակեց ամէն տեսակ եզերք: «Զիք եզր հանճարոյ»: «Զեզերս բնակեալի ներքոյ երկնից»:

Գիծ

Բառին ծագումը՝ ստուգելի:

Գիծ մը կը կազմուի մակերես մը քերթելով: «Գիծ»ը հարթութեան մը վրայ բացուած սպի է: «Գիծ» բարին նախնական նշանակութիւնները «քերել, քերել» եղած են: Բնութիւնն ալ պատահական գիծեր կը գծէ: Բայց միա՛յն Մարդն է որ գիծերով կը «խօսի», կը գրէ, երաժշտական խազեր կը յօրինէ, պատկեր կը ստեղծէ: «Գիր» եւ «գիծ» արտաքին նոյն իրականութիւնն են, նոյն ձեւով կը ծնին: «Գիր» եւ «գիծ» բառերը, ստուգարանօրէն, նոյն «քերել, քերթել, ճանկութել» նշանակութիւնն ունին: Մարդկային արուեստին առաջին «զըաւոր» արտայայտութիւնն է «գծագութիւն»ը: Մարդը գիծով ստեղծած է «դիմա-գիծ»ը: Մարդը երբ կը «գծա-գրէ», այդ արարքին մէջ՝ գիր ու գիծ իրարու կը միացնէ:

«Գիծ»ը ծառայած է նաեւ սահման ու շրջափակ արտայայտելու, որմէ ստեղծուած են «պարագիծ» կամ «շրջագիծ» բառերը, որոնց հակառակ՝ Աստուած «անպարագիծ» կոչուած է:

«Գիծ»ը նախնիքները բնորոշած են իրը «Երկայնութիւն մը առանց լայնութեան՝ պարփակուած երկու կէտերու միջեւ»:

Ծիր

Նախամարդը զանազանած է կլոր գիծը պարզ գիծէն, եւ կլոր գիծը կոչուած է «ծիր»: «Ծիր»ը ո՛չ միայն կլոր, այլ նաեւ փակ գիծ է: Նոյն պատկերացումէն մեկնելով, ուրիշ եզրուներ «ծիր» բառով նշանակած են նաեւ անիւ, շրջանակ, գօտի: Հայկական կարգ մը գաւառներու մէջ եւս, գութանի մեծ անիւը կոչուած է «ծիր»:

Նախամարդը ամէն ինչ պատկերացուցած է սահմանափակուած «ծիր»ով. երկինքն ու երկիրը իրենց հորիզոնագծով: Ըսուած է «ծագ տիեզերաց» եւ «ծիր եզերաց» կամ «ծիր երկնից»: Ներկայ աստղագիտութիւնն եւս աստղերու շրջագայութիւնը փակած է «ծիրերու» մէջ: «Լայնածիր» (աղեղ) նշանակած է լայնաբոլոր: «Ծրա+գիր» բառը, ներկայ իմաստը չառած, նախապէս նշանակած է «ծիր» (բոլորաձեւ) «գիր», ինչ որ կ'ենթադրէ թէ ծրագիր մը, իր ներկայ իմաստով այդ ըլլալու համար, պէտք էր իր սկիզբով եւ վերջով ամբողջացուած ըլլար:

«Ծիր»ը շրջափակի նշանակութիւն առնելով, ծառայած է արտայայտելու նաեւ չափաւորութեան իմաստ: «Ծիրէն դուրս ելլել» նշանակած է չափէն դուրս գալ: «Իր ծիրին մէջ մնալ» նշանակած է իր սահմանին ու իր աստիճանին մէջ մնալ:

«Ծիր» բառին արմատը, ըստ կարգ մը բանասէրներու բացատրութեան, յունարէն թթօթօ կամ արարերէն «տաւր» նոյնիմաստ բառերն եղած են: Բայց ըստ ուրիշներու, «ծիր» բարին արմատը սումերական «ժիր» բառն է, որ երկնակամար կը նշանակէ եւ այս բացատրութիւնը ինծիր համար աւելի ընդունելի կը մնայ, քանի որ ամէն պատկեր

կամ միտք, որ բնութեան նմանութենէն յառաջ կու գայ, աւելի հարացատն է իբր մեկնակէտ:

Այս սումերական ծագումին «եղկնակամար» իմաստը ինծի կը յիշեցնէ նաեւ «ծիր կաթին»ի (յարդգողի) պարագան, որ կը համապատասխանէ յունական galaxis կամ լատինական via lactea բառերուն, ուր երկու լեզուներն ալ, հայերէն «ծիր կաթին»ին նման, «կաթի» մասին կը խօսին:

Պարոյր

Կազմուած է «պար» (շուրջ) եւ «ոյր» մասնիկով: Բառը ըստ պահլաւ, զենդական եւ սանսկրիտ լեզուներուն, կը նշանակէ «շուրջանակի», «շուրջ դատնալ, լրջանել»:

Պարոյրը «ծիր»ի նման կլոր գիծ է, բայց այն տարբերութեամբ որ «ծիր»ը փա՛կ կլոր մըն է, մինչդեռ «պարոյր»ը բա՛ց կլոր է, անոր ձեւացած կիսաբոլորը անցք մը բաց կը թողու (ինչպէս լեռնա+պարը):

Երկրագունդս բոլորող ցամաքամասերը գրաբարի մէջ «պարոյր» կոչուած են, ինչ որ անուղղակիորէն ցոյց կու տայ, թէ Նախամարդը երկրագունդը կլոր պատկերացուցած է, ծովերէն կազմուած բաց անցքերով:

Ինքզինք պաշտպանելու համար, Նախամարդը որդեգրած է պարոյրի ձեւը եւ իր շուրջպարոյրածեւ լրջապատ ստեղծած է, պարոյրածեւ ամրոց կազմած է, անոր ետեւ պաշտպանուելու համար: Մարդը նաեւ գեղեցիկ գծուած պարուրածեւ ածուներ կազմած է, որմէ «գեղազպարոյր» բառը, այսինքն՝ գեղեցիկ գծուած պարոյրը: Պարտիզպանական այս աշխատանքը զինք հարկադրած է ծառեր ու թուփեր կտրել, որմէ ծագած է «պարուրել» բայց, որ ըստ իր հողագործական նախնական իմաստին, նշանակած է դաշտը «մաքրել, կտրել, կեղտերը հանել»:

«Պարուրել» նշանակած է նաեւ ինքզինք «պարոյր»ի մէջ փակել, ամփոփել: Եւ այն օրը երբ «պարուրող»ը սիրասուն թեւեր եղած են, այն ատեն «պարուրել»ը գուրգուրանքին երկայ արտայայտութիւնը ստացած է:

Ծայր

Նախամարդուն համար՝ բնութիւնը յարաճուն շարժող գոյութիւն է: Այս աճումին բարձրագոյն կէտը՝ «ծայր» կը կոչուի: «Ծայր»ը, Նախամարդուն պատկերացումին մէջ, շարժումի մը ամէնէն յառաջացած կամ գործոն մասն է: «Ծայր»ը ամէն բանի աւարտող հասակն է: Հասակ դէպի վեր՝ ծաղիկի պէս, հասակ դէպի վար՝ արմատի պէս: «Ծայր»ը յորդող կատարելութիւն է, ան կոկոնի պէս է, որ զարգանալով ծաղիկ պիտի դառնայ, նոր կեանք պիտի տայ: Աճումի չափազանցութիւնը՝ «ծայրայե-

դութեան» կընայ հասցնել:

«Ծայրանալ» բայց անցեալին նշանակած է «վերջին ծայրին հասնիլ, գագաթնակէտին կամ գերագոյնին հասնիլ»: «Ի ծայրն պարկեշտ կրօնի հասեալ էր», կը նշանակէ՝ բարեպաշտութեան կատարելութեան հասած էր: «Քերովքիքն ծայրքն են իմանալեաց», այսինքն՝ քերովքիքները բանաւոր ստեղծագործութեան գագաթնակէտն են: Այսօր իսկ կը գործածենք «ծայրագոյն վարդապետ»ի տիտղոս, գերագոյնի իմաստով: Ունինք նաեւ «ծայրաստիճան» բառը՝ ծայրագոյն աստիճանի իմաստով:

Բանասէրներ, «ծայր» բառին ծագումը ստուգաբանելու ատեն, զայն նոյնացուցած են «սայր» (սուր մաս, սուրի բերան, լերան սուր գագաթը) եւ կամ «սար» բառերուն հետ: Ծագումով կրնան նոյնն ըլլալ, սակայն «ծայր» գերազանցական իմաստունի, մինչ «սայր»ը կամ «սար»ը՝ լոկ ֆիզիքական ցցունութիւն կը նշանակէ:

Հուն

Բնիկ հայ բառ՝ նախկին հնդեւրոպական արմատէն: «Հուն»ը նշանակած է գետի մը մէջէն ոտքով անցատեղ: Սակայն սկզբնական շրջանին՝ «հուն» բառը զանազան նշանակութիւններ առած է: Այսպէս՝ «հուն» նշանակած է «ճահճի մէջ բացուած կածան», «ճամբայ, անցք»: Լատին կամ յոյն լեզուներուն մօտ՝ «հուն»ը նշանակած է նաեւ «կամուրջ», քանի որ կամուրջը կերպով մը օդի մէջէն նետուած հուն մըն է:

«Հուն»ը փոխարերական իմաստ առնելով՝ նշանակած է ամէն տեսակ ելք, հնարք, անցք, լուծում, փրկութիւն: «Ի հուն ելանել» գրաբարով կը նշանակէ ծուրէն ելլել եւ ցամաք ճամբուն միանալ, այսինքն՝ ելք մը գտնել, յաջողիլ:

«Ան-հուն» է ինչ որ հուն չունի, այսպէս կոչուած են գետերը, ծովերը, երկինքը, որովհետեւ անանցանելի են: Իսկ «ներ-հուն միտք» կոչուած է այն խելքը, որ միտքերու ծովէն ներս կարող է խորերը թափանցել, «հուն» փնտռողի նման:

2-ՄԱՐԴՈՒՆ ՍՏԵՂԾԱԾ ԿԱՇԿԱՆԴՈՒՄՆԵՐԸ

Բնութեան ստեղծած սահմանափակուածութիւններէն զատ, մարդն ալ իր հերթին ի՞ր սահմանափակումները հնարած է եւ անոնցմով մարդը կաշկանդած է: Ազատ ստեղծուած մարդը ազատ շրջող արարածներուն մէջ կ'ապրէր ազատ, ըստ Ս. Գիրքին նկարագրած Եղեմին: Բայց Մարդը իր Արարիչէն միւս անասուններուն «տիրելու» իշխանութիւնը ստացած էր: Ուստի զանոնք ընտելացնելու համար, մտածեց զանոնք կապերով իրեն ենթարկել: Կապելը ինքնին իրը պատժական միջոց կամ մտածում չէր յղացուած, նոյնիսկ եթէ կենդանին իր ազատութենէն կը զրկէր:

Դժուար է մտաբերել այն պարագաները, որոնց մէջ Նախամարդը առաջին անգամ համարձակեցաւ իր ցեղակիցը կալանել, կապկանել, պարանել, կաշկանդել, բռնադատել ու շղթայել:

Սակայն հասաւ օր մը երբ Նախամարդը կենդանի անասունները կապելէ ետք՝ մարդն ալ կապել սկսաւ, ըլլայ ինքնապաշտպանուելու համար, ըլլայ մարդուն վնաս հասցնելու համար: Բայց այդ օրը կապը, կաշկանդումը ստեղծուեցաւ:

Խօսի՞նք կաշկանդումի բառերուն մասին:

Կապ, կապանք

Կարդ մը բանասէրներ «կապ»ը կը համեմատեն լատիներէն capio (բռնել) բառին հետ, մինչ ուրիշ լեզուաբաններ կը նախընտրեն զայն վերագրելնախկին հնդեւրոպական ցար արմատին, որ նմանապէս «բռնել, կապել» կը նշանակէ:

Երկու պարագային, «կապ»ը իր անդրանիկ իմաստով ամէն տեսակ իրեր իրարու միացնող միջոց կամ զարդ նշանակած է: Պատմութեան մէջ «կապ»ը օգտագործուած է իշխանական թագ կապելու («թագակապ»), ծունկի («ծնկակապ»), մարմնի («մարմնակապ»), ակերու («ակնակապ») եւլն. համար գործածելու: Այս զանազան «կապ»երը, իրենց նուրու գործածութեան համար՝ նուրբ հիւսուածեղէնէ, կաշիէ, նաեւ մետաքսէ պատրաստուած կ'ըլլային:

Ապա «կապ»ը, իր հիմնական օգտակարութեան մարզին մէջ մնալով հանդերձ, ծառայած է տարբեր տեսակ գործածութիւններու. հետեւաբար կոչուած է «լեզուակապ, գրակապ, կամարակապ»: Պա՛տը իսկ «կապ» նկատուած է, քանի որ տունին պատերը իրարու կը կապէ, ուստի «կապել» նշանակած է նաեւ «պատ հիւսել»: Այս ֆիզիքական նշանակութիւններէն զատ «կապ»ը առած է նաեւ աննիւթական իմաստ եւ գործածուած է իրը հոգեկան կապ, ամուսնական կապ, «մեղաց կապք»: «Շունչ ոգւոյս ընդ քեզ կապաւ միացեալ է»:

«Կապ»ը մուտք գործեց նաեւ կախարդութեան մարզէն ներս եւ նշանակեց հմայք, հոգիի կամ կամքի ազատութեան խափանում: «Թէ կապ ոք արասցէ ի վերայ նոր փեսայի, անհաղորդ մեռցի» (ան որ փեսային վրայ կապ նետէ, առանց եկեղեցական հաղորդութեան թող մեռնի):

Հուսկ «կապ»ը ծառայեց մարդը կաշկանդելու, անոր ազատութիւնը արդիւելու, դարձաւ «կապանք», գերութեան խորհրդանիշ. եղաւ «երկաթակապ», «շղթայակապ», դարձաւ պատիճ եւ եկեղեցական նգովք: «Կապարան» նշանակեց բանտ, «կապանաւոր»ը՝ նշանակեց կալանաւոր, «կապեալ»ը՝ գերի:

Պարաւանդ

Բառը իր պահաւական ծագումին մէջ՝ բարդբառային կազմ ունի եւ կը նշանակէ ոտնակապ («պար»=ոտք / «աւանդ»=կապ), իսկ «պարաւանդել» կը նշանակէ յատկապէս չորքոտանի մը իր ոտքին կապել: «Ոչ ոք պարաւանդէ զիւր զոտս», կը գրէր Ոսկեբերան: Ոտքերէն կապել, մարդուն պարագային, զինք շրջագայելու ազատութենէն զրկել է:

Եւ ֆիզիքական իմաստէն հոգեկանին անցնելով, «պարաւանդել» նշանակած է մարդուն իրաւունքները կաշկանդել սարսափով, բռնութեամբ, անարդար օրէնքի ուժով: Մարդն ալ ինքզինքը «պարաւանդեց» մեղքով:

Պարան

«Պարան» եւ «պարաւանդ» բառերը թէ եւ պահաւական նոյն «պար» (կապ) արմատն ունին, սակայն «պարան»ը «պարաւանդ»էն հիմնովին տարբեր օգտագործումի ծառայած է: «Պարաւանդ»ը կենդանին իր ոտքէն կապելու կը ծառայէր, այս պատճառով՝ նուրբ պատրաստութեան չէր կարօտեր, մինչդեռ «պարան»ը ազնիւ գործածութեան յատկացուած ըլլալով, յատուկ պատրաստութեան արժանացած է: Պարանին շինուածքը «Եռաշիւս» կամ «Քեմիստապատ» (քեմոլիստէ, կոկուած կաշիէ շինուած), կամ «Շիկափոկ» (կարմիր մորթէ պատրաստուած) էր: Այսպէս՝ Հայոց արքան Արտաշէս Ալանաց Սաթենիկ փափուկ օրիորդը գերեց «ոսկէօղ շիկափոկ պարան»ով:

«Պարան»ը նաեւ չափ չափելու գործածուած էր. «Չափեաց զնոսա պարանօք»: Ժամանակով, «պարան»ը իր սկզբնական այս նուրբ գործածութենէն շեղելով, հասարակ չուան դարձաւ եւ նաեւ մարդ կապելու ծառայեց. «արկին պարանս երկայնս զոտից նոցա»:

Չուան

«Չուան»ը նուրբ կապ եղած է եւ զայն մանելը յատուկ վարպետութիւն կամ արհեստ պահանջած է: Չուանը պատրաստուած է կանեփէ, մազէ, փոկէ: Չայն մանող արհեստաւորը «չուանաման» (չուան մանող) կոչուած է: Չուանամանը չուանէ տեսակ տեսակ գոտիներ կ'աշխատէր եւ կօշիկներ կը հիւսէր:

Չուանին նուրբ աշխատուած ըլլալուն փաստը կու տայ միջին դարու հեղինակ մը, որ կը գրէր. «Կանաքը չուանով կապեն զմատն, զի յայն հայեցեալ, յիշեցեն»: Տիկինները չուանը իրենց մատին կը կապէին՝ զայն տեսնելով բան մը յիշելու համար²: Չուանը «երեքնելով», այսինքն՝ երեքը մէկ հիւսելով, զայն աւելի ամուր դարձուցած են եւ իրը խարազան կամ իբր կապ ալ գործածած են: «Յիսուս արար խարազան չուանեայ»: «Չուա-

Նօք պնդեցին զմէջս իւր»:

Բառին արմատը պիտի գտնենք «ճոպան» բառին հետ:

Ճոպան

Արմատն է հին հնդեւրոպական «ճու», կամ սանսկրիտ «ճուփ» բառը, որ «կապ, չուան» կը նշանակէ:

«Ճոպան»ը պատրաստուած է կանեփէ, մազէ, փոկէ, ինչ որ «չուան»ին հետ իր արմատական նոյնութիւնը կը յայտնէ: «Ճոպան»ը թէ՛ նուրը թէ՛ տոկուն էր: Ճոպանէ հիւսուած ցանցով՝ մենամարտիկներ կրկէս կ'իջնէին եւ մարդիկը «ճոպանաձիգ» կ'ընէին:

Ըստ այս տուեալներուն, «ճոպանուղի» բառը, իր ներկայիմաստով, ստուգաբանականօրէն սխալ չուանէ շինուած ըլլալու է:

Խառան

Հաւանաբար «խառան»ը բուսական չուան եղած է, ծառի բունէն մազաձեւ կախուող կեղեւէ կազմուած, որոնք մինչեւ օրս գոյութիւն ունին արեւադարձային կլիմաներու տակ:

«Խառան»ին մազաձեւ չուան ըլլալը կը հաստատեն այն բանասէր-ները, որոնք «խառան» բառին ծագումը կը կապեն «կառան» արաբական արմատով բառին, որ կը նշանակէ ծառի կեղեւէ շինուած չուան:

«Խառան»ին արմատն է «խառ», որ կը նշանակէ «ոլորուած, կլոր հիւսուած»: Նոյն արմատէն առաջեկած է սումերական «խառան»՝ բառը, որ կը նշանակէ «բոլորակ, գօտի, կապել»: «Խառել» նշանակած է ոլորելով փրցնել: Նոյն սումերական արմատէն կազմուած են «խառմանել» (հիւսել) բայց եւ «խառխառուս սիւն» (ոլորուն սիւն) բացատրութիւնը:

«Խառանել» կը նշանակէ բանի մը շուրջ կլոր կապել, ինչպէս վիզին կամ մէջքին շուրջ: «Արկանէր խառան ի պարանոց նորա եւ ածէր զնա առ դուրս սենեկին»: «Խառան»ը նախընտրաբար շուներու վիզին եւ կամ մարդոց մէջքին կը կապէին, ինչպէս որ «պարաւանդ»ը ոտքէն:

Լար

Բառին ծագումը հին հնդեւրոպական արմատ է, որուն պարզական նշանակութիւնը «ոլորել» է, ինչ որ լարին գործածութեան կամ պատրաստութեան կերպին արտայայտութիւնը կը նայ ըլլալ:

«Լար»ը աղիքէ եղած է կամ «պարանոցի ջիղ» է: «զոչսարս մորթէին, լարս ի թիկանցն հանէին»: «Լար»ը գործածուած է իրը «փոկ», «գօտի», «սանձ»: «Լար»ը յատկապէս գործածուած է իրը աղեղի եւ նոււագարանի թել: Կարգ մը նուագարաններ «բազմալար» եղած են:

Լարերուն միջոցով՝ հին ատեն խամաճիկ-խրճիկներ ալ խաղուցած

Են: Զանոնք խաղցնող անձը «լարախիլ» (լար քաշող) կոչուած է: Լարով պատրաստուած էր «լար շինողաց»ը, այսինքն՝ որմնադիրի «ուղղալար»ը, որուն միջոցով որմնադիրը պատը ուղիղ կը հիւսէր: Այս գործածութենէն մեկնելով՝ «լար»ը յետագային չափի («մղոնի, ասպարէզի») նշանակութիւն առած է:

«Լար», իր տոկուն եւ թափանցիկ նորութեան պատճառով, ծառայած է նաեւ անտեսանելի ծուղակ «լարել»ու. «լարս ձգեցին որոգայթ ոտից իմոց»:

ԹԵԱ

Սանսկրիտ բառ, որմէ նաեւ յունական «թել» բառը՝ «երիզի կամ ժապաւէն»ի նշանակութեամբ: Ան ծառայած է անջատ բաներ կարով իրարու կցելու: Նոյն արմատէն է նաեւ «թելակար» բառը: «թել»ը հայերէն սակաւաթիւ բառերէն է, որոնք իմաստ չեն փոխած եւ դարերու ընթացքին տարրեր գործածութիւն չեն ունեցած:

Սակայն «թել»ը առած է փոխաբերական իմաստ եւ իր այս գողիչ հանգամանքին պատճառով, ըսուած է նաեւ «խօսքի թել», միտքերը իրարու կապող «թել»: Բառին այս պատկերաւոր հասկացողութենէն ծնած է «թելադրել» բայց, որ նշանակած է միտք մը ուրիշ միտքի կապել, անոնց ներքին առընչութեամբ:

Ծըթայ

Բառին արմատը ասորական է եւ նշանակած է «չարք, կարգ», իրեցայաջորդութիւն: Մարդը բնութեան եղանակներուն կանոնաւոր յաջորդութիւնը «շղթայ» կոչած է: Կապի նոյն իմաստով՝ «շղթայ» նշանակած է նաեւ «գերդաստան», այսինքն՝ մարդոց սերունդներու իրարու շղթայում:

Այսօր ալ կ'ըսենք «դէպքերու շղթան» անոնց ներքին կապակցութեան իմաստով: Ֆրանսերէն travail à la chaîne ասոյթը իրարու շղթայւած աշխատանքի նշանակութիւն ունի: Այս իմաստներէն ո՛չ մէկը առընչութիւն ունի բառին ներկայ նիւթական իմաստին:

«Շղթան», ինքնիր մէջ նկատի առնուած, մարդու հանճարին արդիւնքն է: Օղակը օղակին կապելը՝ մարդուն ճարտարարուեստին նուաճումն է, արուեստին արտայայտութիւնն է, ո՛ճ է, ինչպէս այսօր «խաչաձեւ» ոճ կայ, նոյնպէս «շղթայաձեւ օղակ», «շղթայագործ ոսկի» եղած է:

Ոսկիով շինուած շղթայ մը բնական է ոճրագործ կապելու համար չը յղացուած մարդուն կողմէ: Բայց ժամանակով՝ արուեստի եւ զարդարանքի մարզէն դուրս գալով, շղթան դարձաւ մետաղէ կապանք եւ բոլոր

կապերուն մէջ ամենատոկունն ու զօրաւորը, որուն դէմ կը ակն ու սուլո՞ն անգամ անզօր եղան:

Այս հանգրուանին հասած, շղթան խորհրդանիշ դարձաւ ստրկութեան, գերութեան, բանտի: «Շղթայակիր» նշանակեց կալանաւոր: «Շղթայել» նշանակեց թէ՝ «շարք կազմել», շղթայ կազմել կամ իրարու կապել (ըստ իր ասորական ծագումին), եւ թէ՝ «շղթայով կապել», կալանաւորել:

Արգելք

Բնիկ հայ բառ՝ ծագած հին հնդեւրոպական «արգ» արմատէն, որ կը նշանակէ ինչ որ խոչ կը ստեղծէ: «Արգիլել»ը նախեւառաջ նշանակած է դէմ դնել, պաշտպանուիլ: Ուստի «արգելք»ը պաշտպանուելու միջոց եղած է, մարդը ի՞նք «արգելք» շինածէ, անոր միջոցով խուսափելու համար իրեն սպառնագող վտանգէ մը:

Արգելքին այս յատուկ իմաստը նմանապէս կը գտնուի յունական արքայ կամ լատին արքո նոյնարմատ բայերուն մէջ, որոնք նշանակած են «Հեռու մնալ», խուսափիլ յարձակողին ձեռքէն: Իսկ սանսկրիտ լեզւին մարդոց համար «արգելք»ը աւելի մանրամասնուած իմաստ ունեցած է: «արգելք» նշանակած է «նիգ» կամ «սողնակ», որոնց միջոցով յարձակողին դէմ իրենց դռները ամրացուցած են:

Իր ծագումնային հարազատ իմաստով՝ «արգելք»ը ինքնապաշտպանուելու համար մարդուն ստեղծած հնարքը եղած է: Ի՞նչ ձեւով՝ թշնամիին յառաջիսաղացքը դժուարացնելով, առ այս՝ ծուղակ լարելով, անառիկ վայրերու մէջ պատսպարուելով, քարայրի մը մուտքին՝ վէմ մը գլուրելով («վիմարգել»), յետագային՝ նոյնիսկ ամրոցներ կանգնելով, եւ այդպէս՝ «բերդարգել» ստեղծելով:

«Արգելավանք»երը փակեալ վանքեր եղած են, ուր մարդիկ ապաստանած են իրենց հոգին թշնամիէն պաշտպանելու համար, ապաշխարանքի հոգիով:

Բայց երբ երկու հակառակորդ ուժեր այս ձեւով իրարու դէմ ինքնապաշտպանութիւն գործադրած են, այն պարագային՝ մէկուն պաշտպանութիւնը միւսին համար «արգելք» հանդիսացած է եւ «արգելք» բառը ինքնապաշտպանութեան իր նախնական իմաստէն՝ ի վերջոյ անցած է խոչընդոտի ներկայ իմաստին:

Կաշկանդել

Բաղկացած է «կաշ» (պարսկերէն «չուան») եւ «կանդ» (հին հնդեւրոպական լեզուով՝ «կապել, սեղմել») բառերէն, որոնք իրարու միանալով՝ նշանակած են «ամուր կերպով կամ շատ սեղմ կապերով կապել»:

«Կաշկանդել»ը մարդը կապերով ամբողջովին անշարժութեան մատնել է: «Կաշկանդել»ը մարդուն շարժելու ազատութիւնը կը խիլէ: Այս իմաստէն ներչնչուած է ներկայ «կաշկանդում» բառը, որ հոգեկան մարզէն ներս՝ մտածումի, ազատութեան ամէն շարժում կ'արգիլէ:

Բոնութիւն

«Բոնութիւն» բառին արմատն է «բուռն», որ ըստ սումերական իմաստին, նշանակած է «ձեռք, զօրութիւն»: «Բուռն»ը մարդուն փա՛կ ձեռքն է:

Նախամարդուն իրաւասութեան առաջին տարածքը եղած է իր բուռին պարունակութիւնը- ափ մը իրաւունք, բուռին չափով: «Զերկիրս ամենայն ի բուռին իւրում ունէր»: «Սահմանք քաջաց բուռնցք իւրեանց», պիտի ըսէր Մ. Խորենացին, եթէ Նախամարդու շրջանին ապրէր: «Լիարուռն» կը նշանակէ ամբողջ բուռով, ամբողջական կարողականութեամբ:

«Բուռն ըլլալ նախապէս նշանակած էր աշխուժ ըլլալ յանձնառու դառնալ, նախաձեռնող ըլլալ, որուն համար Աւետարանը կ'ըսէ, թէ երկինքի արքայութիւնը «բուռնք յափշտակեն», այսինքն՝ երկինքը գրածաններուն է եւ ո՛չ թէ թուլամորթներուն: «Բոնաւոր» բառն ալ նախապէս քաջ մարդու հոմանիշ եղած է: Նոյն ըմբռնումէն ծագած է «հոգի ի բուռին» ասոյթը, որ ամբողջ ուժով աշխատիլ կը նշանակէ: «Բուռն հարկանել» ասոյթը կը նշանակէ իր ափը երկարել, ըլլա՛յօգնելու, ըլլա՛յ իր տիրապետութիւնը տարածելու, ըլլա՛յ գործի նախաձեռնելու:

Պիտի չուշանայ այն օրը, երբ մարդոց իրաւունքը պիտի սահմանուի իւրաքանչիւրին «բուռնցքին» կամյական զօրութեամբ: «Բոռունցք»ը շուտով պիտի դառնայ բիրտ ուժի հոմանիշ, իսկ մարդը «բոնապաստան», այսինքն իր իրաւունքը իր բուռնցքին վստահած: «Բուռն վախճան» պիտի նշանակէ սպանութեամբ վախճան: «Բոնիչ» պիտի նշանակէ ձերբակալող: Ծնունդ պիտի առնեն «բոնանալ, բռնի, բռնաբարել, բռնադատել» բառերը, որոնց հակառակ՝ մարդը պիտի հռչակէ «անբռնաբարելի» իր իրաւունքները:

«Բոնել» առաջին հերթին նշանակած է բան մը իր բուռին մէջ ամուր սեղմել, զայն ափել: «Լմբռնել» բայլ, որ նախապէս նշանակած է «բոնել», լքած է իր Փիզիքական իմաստը եւ անցած է մտաւոր իմաստին եւ նշանակած է միտքով բռնել, այսինքն՝ «հասկնալ», ներկայ իմաստով:

Չեռք

Հայկական բնիկ բառ, առընչուած նախահնդեւրոպական լեզուին, որմէ նաեւ յունական չեւը (ձեռն) բառը:

«Ճեռք»ը, իր բազմապիսի գործածականութեան պատճառով, մեր լեզուին մէջ ճոխ նշանակութիւններ ունեցած է:

Նախամարդուն համար՝ «Ճեռք»ը ամէն բանէ առաջ «բռնելու» անդամ եղած է: Եթէ բերանը սնունդ հայթայթելու համար է, ձեռքը իբր զգայարանք, ծառափոխուելու, աչքն ալ ուղղելու համար է, ձեռքը իբր զգայարանք, ծառափաշուելու, աչքն ալ ուղղելու համար է, ձեռքը իբր զգայարանք, ծառափաշուելու, աչքն ալ ուղղելու համար է, միտքին յղացումները գործնականացնելու: Գրաբարի մէջ «Ճեռամբ» կը նշանակէ ոչ միայն «Ճեռքով», այլ նաեւ «միջոց»ով:

Ճեռքը նդհանրական միջոց է: «Ճեռք»ը մարդուն ճարտարութեան գործիքն է, մանաւանդ այն դարաշրջանին՝ երբ մարդուն քաղաքակրթութիւնը միայն «Ճեռարուեստ»ով կը զարգանար: «Ճեռագիտ» նշանակած է ճեռքով ճարտար: «Ճեռնապետ» նշանակած է գործաւոր «Ճեռք»երուն պետ, այսինքն՝ վարպետ, ինչպէս որ Աստուած կոչուած է «Արարչապետ»:

«Ճեռք»ը անհրաժեշտ գործիքն է մարդուն նաեւ գեղարուեստական արտայատութիւններուն: Նկարչութեան, քանդակագործութեան, նուագին, գրականութեան, եւլն..: «Ճեռք»ը մարդուն բարեգործութեան խորհրդանիշն է, որուն համար հպատակներ զայն կը համբուրեն: «Ճեռք»ը մարդուն նաեւ իշխանութեան խորհրդանիշն է, քանի որ իշխանութիւնը «Ճեռնապրութեամբ» կը փոխանցուէր: Իշխանութեան նոյն արտայատութիւնն է մարդուն տուած «Ճեռամբարձ» հաւանութիւնը, ընտրութեան պահուն:

«Ճեռք»ը հոմանիշ է մարդուն «ես»ին, հոմանիշ է ամբողջ անձին, որուն պատճառով՝ «Ճեռագիր»ը վաւերականութիւն է: Մինչեւ օրս մարդ մէկուն «Ճեռքը կը խնդրէ», անոր անձը խնդրելու պէս:

«Ճեռք»ը հարազատութեան նշան է, որուն պատճառով՝ «Ճեռասուն» ծառայ մը, «Ճեռակերտ» քաղաք մը, «Ճեռատունկ» պարտէզ մը տարբեր հանգամանք կ'ունենային, որովհետեւ մարդուն անձամբ կատարած գործն էին: «Աբխազոմ կանգնեաց իւր արձան եւ կոչեաց զնա Ճեռն Աբխազոմայ»:

«Ճեռնամած» կը նշանակէ ճեռքը ճեռքին կցած, աղաչելու իմաստով, ինքնայանձնումի նշանակութեամբ: «Ճեռնհաս» կը նշանակէ, թէ ճեռքը ամէն բանի կը հասնի: «Ճեռնտու» կը նշանակէ ճեռք տուող, ուր «Ճեռք տալը օգտակար բանի հոմանիշ է: «Ճեռնամուխ» ըլլալ կը նշանակէ ճեռքը գործին մէջ մտցնել՝ իր իսկ «նախա+ճեռնութեամբ»: «Ճեռնաթափ» ըլլալ, ընդհակառակն, կը նշանակէ ճեռքը քաշել, լքել:

«Ճեռն արկանելը կը նշանակէ ճեռք տալ, օժանդակել, գործի անցնել, որմէ ներկայ «Ճեռնարկ», «Ճեռնարկել» բառերը: «Ճեռնուիլ»ը մարդուն բարի տրամադրութեան, հաղորդակցելու ընկերային արտայատութիւն է:

Մէկը իր ձեռքին տակ առնել, կը նշանակէ զայն իր հովանիին ու պաշտպանութեան տակ առնել: «Ձեռն Տեառն ի վերայ իմ», այսինքն՝ Աստուծոյ պաշտպանութիւնը իմ վրաս է:

«Ձեռնածու» նախապէս նշանակած է կախարդ, հարցուկ, անձ մը որ իր ձեռքերուն զանազան շարժումներով՝ մարդ կը թմրեցնէր, կախարդութիւն կ'ընէր:

«Ձեռք»ին խաղացած այսքան բազմակողմանի եւ բազմաշահ առաւելութիւնները արգիլել ուզողին համար, բաւ է մարդը «ձերբակալել», մարդը անշարժացնել եւ կամ զայն «ձերբազատել»ով, զինք դարձեալ ազատութեան վերադարձնել: «Ձեռք»ը մարդուն ազատութեան խորհրդանիշն է: Մարդուն ձեռքերը երբ ազատ են, ան կընայ նոյնիսկ իր ոտնակապերուն մէջ ինքզինք «ազատ» զգալ, մինչդեռ հակառակը ճիշդ է:

Ափ

Ձենդական կամ սանսկրիտ լեզուները մարդուն ձեռքը «ափ» կոչած են, եւ այսպէս կոչելով՝ զայն ուզած են նմանցնել կենդանիներուն թաթին: Այս իմաստէն՝ ստեղծուած են «յափսիթերս» քալելը կամ «յափշտակել» գազանային բայը:

Բայց սումերական լեզուն «ափ»ը պատկերացուցած իրը «բոյն, խոռոչ», եւ զայն գործածած է իրը աման, ափին մէջ ջուր խմելով…:

«Ափ»ը մարդուն ծառայած է նաև իրը «ափաչափ», ափի մը պարունակած քանակի չափ: Մառայած է տարածք չափելու, առարկայ չօշափելու, խալխափելով քալելու, առարկան «ափյափոյ» այսինքն՝ հարեւանցի բռնելու, «ափիթերան» մնալու: Մառայած է ապտակելու, ծառայած է «ծափ»ելու, այսինքն՝ ափին չափով զարնելու:

Ստիպել

Հնդեւրոպական «ստէպ» արմատէն ծագած ընիկ հայքառ, որ նշանակած է «շտապ»: «Ստէպ»ը ժամանակի յաճախականութիւնն է, դէպքի մը արագ ու յաճախ պատահին է, շուտ շուտ կատարուիլն է: «Ստէպ ստէպ» կը նշանակէ «շուտ շուտ», «յաճախ յաճախ»: «Ստիպաւ» կը նշանակէ փութով՝ շտապով, եւ ո՛չ թէ ստիպողութեամբ կամ բռնադատումով: «Վաղվաղակի ստիպով (արագ ճամբով) առաքեաց դեսպան»:

«Ստիպել»ը ճնշում բանեցնել էք, այլ շտապել: «Ստիպել»ը ժամանակին կողմէ պարտադրուած ստիպողութիւնն է: «Բանն արքային ստիպեաց զիս» (արքային հրամանը փութալու մղեց զիս): Աշխարհաբարն ալ պահպանած է բառին նախկին գործածութիւնը երբ կ'ըսէ: «Ստէպ այցելել», ուր «ստէպ»ը կը մօտենայ «յաճախ»ին եւ կը հակադրուի «քիչ ան-

գամ»ին:

«Ստիպել»ին մէջ ներկայի հարկադրելու իմաստը առաջ եկած է դանդաղութեան դէմ զործուած ճնշումի իմաստէն: Արագացումը ստիպումի մը արդիւնքն է, ինչպէս շատցնելը՝ բազմացումն է քիչին:

Գրաբարի «ստէպ ճամբայ» ասոյթը առաջ է «բանուկ ճամբայ»ի իմաստ, եւ քանի որ ճամբայ մը յաճախակի գործածութենէն կը կարծրանայ, «ստէպ» բառը նշանակած է նաեւ «իմտ, կարծրացած»:

«Ստէպ» բառին նշանակած ժամանակին հարկադրանքը յետագային դարձաւ նաեւ մարդուն ազատութեան դէմ կատարուած պարտադրանք, ճնշում: Մարդը երբ ժամանակին նեղութեան կ'ենթարկենք եւ շուտ շարժելու կը հարկաւորենք, անոր ազատութիւնն ալ նեղի դրած կ'ըլլանք, քանի որ իր կեանքին ազատ թափը փոխելու պարտաւոր կը դարձնենք:

Չիրկ, Զուրկ, Զըկել

Արմատը սեմական է, բայց նաեւ արաբական «սրա՛ա» (սարիքաք գողութիւն) բառին վերագրուած է: Արաբական արմատը, «զրկում»ը գողութեան հետ նոյնացնելով, զայն կողոպուտի հետեւանք կը նկատէ:

Նախամարդը ինքինք ըմբռնած է իրը Մայր Բնութեան կամ Արարչին կողմէ ֆիզիքապէս եւ իմացապէս կատարեալ եւ անթերի ստեղծագործութիւն, օժտուած անհրաժեշտ բոլոր բարեմասնութիւններով: Հստ արաբական ստուգաբառանութեան, Մայր Բնութեան շնորհներէն մէկին կամ միւսին պակսիլը՝ մարդուն կողմէ նկատուած է իրը «զրկանք», քանի որ մարդը կը «զրկեն» այն բարիքէն, որ մարդկային ամբողջութեան եւ լիութեան մաս կը կազմէ, որմէ զրկուելը մարդուն մէջ պակասութիւն կը ստեղծէ, վնաս կը հասցնէ, անոր նեղութիւն կը պատճառէ, քանի որ մարդը անոր գոյացապէս կարիքն ունի: Մէկը «զրկել», զայն «իրաւագրկել» է, բնութեան օրէնքով: «Զուրկ ըլլալ» ոչ միայն կը նշանակէ բարի բանէ մը զրկուած ըլլալ, այլ նաեւ այդ բարիքը ունենալու իր բնատուր իրաւունքէն զրկուած ըլլալ, «իրաւազրկուիլ»: Այդ իրաւունքը նախ բնական կարգի մէջ է, ինչպէս ֆիզիքական առողջութիւնը, բայց կրնայ ըլլալ նաեւ բարոյական կարգի մէջ, ինչպէս իսիդէ, գուշէ զուրկ ըլլալ (բարոյազուրկ): Այս իրաւունքը կրնայ նաեւ ըլլալ մարդոց միջեւ համաձայնուած իրաւունք, ինչպէս՝ հայրենիք ունենալու իրաւունքը, որուն դէմ է հայրենազրկումը: Զրկողը կրնայ նոյնինքն բնութիւնն ըլլալ ի ծնէ աչազուրկ կամ կամազուրկ մարդը ի բնէ արկածեալ մարդ է:

Մարդը եւս կրնայ մարդը «զրկել», ֆիզիքապէս իր ազատութենէն կամ բարոյապէս անոր դէմ ընկերային անարդարութիւն գործելով: «Հնկեր, ոչ զրկեմ զքեզ», ըստ Յիսուս առաջին ժամու մշակին, որ բողոքած էր վերջին ժամու մշակներուն հետ հաւասար վարձք ստացած ըլլա-

լուն համար: «Քեզ չեմ զբկեր», քանի որ սկիզբէն այդպէս համաձայնած էինք:

«Զրկում» գոյութիւն ունի նաեւ հոգեւոր մարզի մէջ. ան գիտակցուած զրկում է երբ մարդ, աւելի բարձր նպատակի համար կամ շահի սիրոյն, գիտակցաբար կը հրաժարի իր բնական իրաւունքն:

Զերծ, Զերծիլ

Բնիկ հայ բառ, «երծ» արմատով եւ «զ» մասնիկով: «Զերծ» կը նշանակէ «ապահով, անվտանգ»: «Զերծ տեղ» կը նշանակէ վտանգէ ազատ՝ ապահով տեղ: Մարդիկը առաջին օրէն փնտուած են ապրիլ «ի զերծ տեղիս», ուր վտանգը իրենց չի հասնիր: Նոյն արմատէն կազմուած են «զերծուցիչ դիւրազերծ» կամ ընդհակառակն՝ «անզերծանելի» բառերը: Այս պատճառով, «զերծանիլ» կամ «զերծիլ» բայերը կը նշանակեն վտանգէ «ապահովիլ պրծիլ»:

«Զերծ» բառին զենդական նշանակութիւնն է «արձակ եւ ազատ», ուր «զերծ»ին մաս կը կազմէ ոչ միայն ֆիզիքական ապահովութեան իմաստը, այլ նաեւ մարդկային ազատութեան գաղափարը: Զոյզ իմաստները զիրար կ'ամբողջացնեն, քանի որ Մարդուն վտանգուածութեան առաջին զոհը՝ անոր ազատութիւնն է:

Սակայն ստուգաբանական հարց կը ծագի հոս՝ «մորթազերծ, դիազերծ, մեհենազերծ, սեղանազերծ» բառերուն պարագային, որոնց մէջ գործածուած «զերծ» վերջավանկ բառը կարծէք առընչութիւն չունի անոր նախնական «ապահով, անվտանգ» իմաստին հետ:

Պէտքէ մտարերել, թէ «զերծ» եւ «քերծ» բառերը միենան ծագումնային «երծ» արմատն ունեցած են, թէ եւ կազմուած տարբեր նախամասնիկներով: Արդարեւ «զերծել» նշանակած է նաեւ «մերկել, քերծել», հետեւարար «զերծել»ը հասկցուելու է նաեւ «քերծել»ու իմաստով: Ուստի «մորթազերծել» նշանակելու է մարմինը իր մորթէն «քերծել», իսկ «դիազերծել» նշանակելու է դիակը իր արդուզարդէն մերկել: «Զերծեաց ի նմանէ զհանդերձս իմ»:

Նոյն պատկերաւոր բացատրութեամբ հասկցուելու են նաեւ «մեհենազերծել» եւ «սեղանազերծել» բայերը, ըստ որուն՝ «մեհենազերծել» նշանակելու է մեհեանը իր ճոխ զարդեղէններէն մերկացնել (կողոպտելով), իսկ զոհի սեղան եւ տաճար «սեղանազերծել»ը նշանակելու է անոր գանձերը թալանել:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Պիտի ուզէի այս էջերը լեզուագիտական ընդհանուր վերյիշեցումով աւարտել եւ ըսել, թէ ամէն ժողովուրդ, իր լեզուն ստեղծելու արարքին

մէջ, նախ իր գոյականները ստեղծած է, ապա աւելի ուշ ժամանակին լեզուի մը բայերը մշակած է, նորածինին պէս որ խօսիլ կը սկսի առանց բայ գործածելու, այլ զինք շրջապատող անձերուն կամ առարկաներուն, նոյնիսկ իր անձին՝ միայն անունը տալով։ Ամէն ժողովուրդ նորածինի մը ձեւով իր լեզուն կազմած է։

Հետեւարար լեզուի մը բայերը, բաղդատաբար անոր գոյականներուն, աւելի ուշ ատեն կազմուած են։ Այսպէս, Նախամարդը երր «ծաղկեկ» բառը հնարած է, «ծաղկի» բայը ստեղծած է աւելի ուշ ժամանակի մը մէջ։ Բայ մը կազմելու գործընթացը ժողովուրդէ մը ժամանակ պահանջած է, եւ այս յարաբերաբար երկար ժամանակամիջոցին մէջ, բառը ժամանակ ունեցած է նաեւ իմաստի երանգաւորում կրելու, իմաստի յեղաշրջում արձանագրելու։

Բայը իր իմաստային այս յեղաշրջումը ընդհանրապէս դէպի «արդիականացում» կատարած է, որուն պատճառով՝ յաճախ բայերը իրենց իմաստով աւելի մօտ են մեզի քան թէ իրենց ժագումին։

Այսպէս, մէջբերելով սոյն յօդուածին պարունակած բազմաթիւ օրինակներէն մին, նկատենք «վաճառ» բառը։ Ան հնուց «փոխանակութիւն» կամ «առուտտուր» նշանակած էր, մինչդեռ անկէ ծնած «վաճառել» բայը ո՛չ թէ «փոխանակելու», այլ ծախելու նշանակութիւն առած է, ընթացք տալով բառին ներկայ իմաստին։

Միայն մարդը բառ կը ստեղծէ։ «Անրան» կոչուած են կենդանիները, որովհետեւ «բան» չունին, իրենց դարաւոր գոյութեան մէջ՝ խօ՛սք չեն բանաձեւած։ Անցեալ դարերու իմաստասիրական, գեղարուեստական ու աստուածաբանական նորանոր բառերուն ստեղծումէն ետք, ներկայ ճարտարագիտական յառաջդիմութիւնը կը հարկադրէ մարդը նորանոր բառեր յօրինելու, եւ իրեն վերապահուած այս կարողութիւնը անգամ մը եւս արթեւորելու։

Աղքատ կոչուող լեզուները անո՛նք են, որոնք բառ հնարելու մէջ աղքատ են։

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐ

1. Տես՝ Հայկագեան Հայագիրական Հանդէս, ԺԳ., 1993, էջ 11–26,
Հայկագեան Հայագիրական Հանդէս, ԺԳ., 1994, էջ 197–217,
Հայկագեան Հայագիրական Հանդէս, ԺԵ., 1995, էջ 13–47,
Հայկագեան Հայագիրական Հանդէս, ԺԶ., 1996, էջ 289–334,
Հայկագեան Հայագիրական Հանդէս, 1997, էջ 331–371։
2. Հ. Աճառեան, Հայերէն արմագական բառարան, Հատոր Բ., Երևան 1973, էջ 332։

THE OTHER SIDE OF THE WORDS (VI)

(Summary)

ANTRANIK GRANIAN

This is the sixth article of the author in the series which deals with the evolution of the meanings of various sets of Armenian words.

In the first part of his article, the author highlights word groupings which are related to trade. In the second part, the author highlights word groupings pertaining freedom, constraints and related concepts. The words discussed here, are:-

1. **Vach'ark** - commerce
2. **Shuka** - market
3. **P'oghots** - street
4. **Aprank'** - goods
5. **Met'erk / met'eranots** - provision, warehouse
6. **Pahest** - reserve
7. **Gandz** - treasure
8. **Ambar / hambar / ambaranots** - store, storehouse
9. **Shtemaran** - depot
10. **Mar'an / Maran** - cellar
11. **Pashar** - stock
12. **Paren** - supply
13. **Shah / shahil** - profit, to make profit
14. **Ogut** - gain
15. **Vastak / Vastakil** - earnings, to earn
16. **Tokos** - interest (bank)
17. **Vashkh** - usury
18. **Nepast** - aid
19. **Tzakhél / Tzakhsél** - to sell, to spend
20. **Korust** - perdition
21. **Venas** - loss
22. **Tuzhél** - the harm resulting from loss
23. **C'ap'** - amount
24. **K'eshirk'** - weight
25. **Hawasar** - equal
26. **Neman** - similar
27. **Nevaz** - less
28. **Pakas** - inferior
29. **Aravél** - plus, more
30. **Gin** - price
31. **Arzhék'** - cost

32. **Hargank'** - respect
33. **T'ank / Tang** - dear
34. **Negh** - narrow
35. **Sugh** - expensive
36. **Bérn** - load
37. **Tzanr** - heavy
38. **T'ét'év** - light
39. **Sahman** - border, limit
40. **Ezr-Ezérk** - shore
41. **Gitz** - line
42. **Tzir** - orbit
43. **Paruyr** - helix
44. **Tzayr** - ending
45. **Hun** - riverbed, passage
46. **Kap / Kapank'** - bond, bindings
47. **Parawand** - restraint
48. **Paran** - rope
49. **C'uan** - cord
50. **C'opan** - cable
51. **Kharan** - strap
52. **Lar** - string
53. **T'él** - wire
54. **Sheght'a** - chain
55. **Argélk'** - constrain
56. **Kashkandél** - to impede
57. **Brnut'iun** - violence
58. **Dzérk'** - hand
59. **Ap'** - palm
60. **Stipél** - to force
61. **Zirk/zurk/zerkel** - to deprive
62. **Zértz / zértzél** - exempt, to detach oneself from